

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การทำวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในเรื่องความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณกรรม วิธีประเพณีความเชื่อและคตินิยมบ้าน และการแสดงพื้นบ้านและเพลงลูกทุ่ง

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม

ลีลา วีระวงศ์ (2512, หน้า คำอธิบายประวัติ) กล่าวว่า ตามประวัติเดิมตั้งชื่อศิลปชัย แต่งเป็นร้อยแก้ว หรือเป็นหนังสือเทศน์แบบหนังสือชาดกทั้งหลาย ต่อมาภายหลังทำวปางคำ จึงได้แต่งเป็นกลอนใช้สำหรับฟังเวลาที่มีความเศร้า โศก ดั่งวันงันเอือนดี เป็นต้น หนังสือชาดกที่แต่งเป็นคำกลอนนี้จึงเรียกหนังสือผูก เพราะทำเป็นผูกใหญ่เดี๋ยวมิได้แบ่งเป็นภณฑ์ ๆ

สิทธา พินิจภูวนลและคนอื่น ๆ (2515, หน้า 566) เขียนความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย ได้เสนอความรู้พื้นฐานทางวรรณกรรมไทยและแนวทางวรรณกรรมไทยไว้สรุปแนวทางในการศึกษาเป็น 4 หัวข้อ คือ ศึกษาในแนวประวัติ ศึกษาในแนวคติวิจารณ์ ศึกษาในแนวเปรียบเทียบและศึกษาในแนววรรณศิลป์

ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2517, หน้า 184-189) เขียนวิเคราะห์วรรณคดีไทยได้เสนอความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องวรรณคดี ระเบียบวิธีการของวรรณคดีวิจารณ์พร้อมยกตัวอย่างการวิจารณ์วรรณคดีและวรรณกรรมทั้งประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง ทั้งยังสรุปหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการวิเคราะห์เอาไว้ ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักเกณฑ์เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2517, หน้า 5-7) ได้กล่าวถึงวรรณคดีในฐานะที่เป็นศิลปะในแง่สุนทรียศาสตร์ไว้ว่า สุนทรียศาสตร์เป็นปรัชญาแนวหนึ่งว่าด้วยความงามหรือศิลปะที่เกี่ยวข้องกับความงามของธรรมชาติและศิลปะ นักวิจารณ์แนวสุนทรียศาสตร์เล็งเห็นความสำคัญของรสศิลปะในวรรณคดีและสิ่งนี้เองที่ก่อให้เกิดสัมพันธภาพระหว่างผู้อ่านกับผู้แต่ง เป้าหมายความสำคัญของการวิจารณ์ คือ การพยายามค้นหาว่าวรรณคดีต้องการให้เราเข้าใจสิ่งใด ทำให้เราเข้าใจสิ่งนั้นอย่างไร ดังนั้นวรรณคดีมิได้เป็นเป้าของผู้หนึ่งผู้ใดหรือ

กรีนคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ หากเป็นส่วนรวมของสังคม ส่วนรวมซึ่งมีประสบการณ์คล้ายคลึงกัน

ประสิทธิ์ กาศย์กลอน (2518, หน้า 238) เขียนแนวทางการศึกษาวรรณคดี ภาษากวี การวิจารณ์วิัจกษ์ ได้เสนอความรู้พื้นฐานในการศึกษาวรรณคดีแง่ภาษาของกวีและแง่วิจารณ์คดี ตลอดจนแนะนำแนวการอ่านและการศึกษาวรรณคดีไว้อย่างละเอียด

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2519, หน้า 69-104) ได้ศึกษาเรื่องสังข์ศิลป์ชัยตำนาน อีสาน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแนะนำผู้อ่านหนังสือ “ของดีอีสาน” ให้รู้จักวรรณกรรมเรื่อง สังข์ศิลป์ชัยมากขึ้น ได้วิเคราะห์เกี่ยวกับผู้แต่งและที่มาของเรื่องเอาไว้ นอกจากนี้ยังได้ กล่าวถึงลักษณะเด่นของเรื่อง เช่น การพรรณนาสภาพบ้านเมือง ตัวละครสำคัญ ๆ และบอก คุณค่าของเรื่องในด้านต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ อักษรศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เป็นต้น

จารุวรรณ จันทร์เกษ (2519, หน้า 162-163) ได้ศึกษาแนวคิดด้านค่านิยมใน วรรณกรรมร้อยกรองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยรวบรวมวรรณกรรมจากแหล่งต่าง ๆ แล้วนำมาจัดประเภท และศึกษาของเขตที่กำหนด เช่น รูปแบบทางฉันทลักษณ์ของร้อยกรอง ในวรรณกรรม ค่านิยมในศิลปะการประพันธ์ ลักษณะการใช้คำอุปมาอุปไมยของกลอนพญา ความเชื่อและค่านิยมที่ปรากฏในวรรณกรรม สำหรับส่วนที่ปรากฏในสังข์ศิลป์ชัยนั้น ได้ศึกษา บทบาทในการสะท้อนประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ของสังคม ผลการศึกษาพบว่า ค่านิยมด้าน รูปแบบฉันทลักษณ์นิยมใช้อักษรสังวาส ส่วนการสัมผัสแบบเทภาวะในด้านการเปรียบเทียบใช้ บทเปรียบเทียบในลักษณะกลอนพญา ซึ่งเป็นคุณลักษณะเด่นอีกข้อหนึ่งที่มีอยู่ในวรรณกรรม สังข์ศิลป์ชัย

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2520, หน้า 55) ได้กล่าวถึงเรื่องกาศย์กลอนในวรรณคดี อีสานว่าวิธีกาศย์กลอนของอีสานนั้น สันนิษฐานว่าได้แบบอย่างมาจากคัมภีร์กาศย์สารวิลาสินี เพราะลักษณะกาศย์ในคัมภีร์นี้นิยมแต่งสระสลับกัน สัมผัสกันไม่ค่อยนิยมครุลหุเหมือนอย่าง ฉันทน์ เข้าใจว่ากาศย์ประเภทนี้แต่งขึ้นในดินแดนล้านช้าง กาศย์และฮ่าย (ร่าย) ของชาวอีสาน มีเค้าเรื่องว่าคัดแปลงมาจากกาศย์ชื่อวาชุมมาลี ส่วน โครงก็แปลงมาจากกาศย์วาชุมมาลีบ้าง กาศย์มหาวิชชุมมาลีบ้าง กาศย์ลินชุมมาลีบ้าง บทกวีของชาวอีสานไม่ค่อยเห็นลักษณะเป็นคำฉันทน์ เห็นมีมากแต่กลอน ฮ่าย โศกหรือสาร โศกเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะพิเศษของบทกวีอีสานมีจุดเด่น ยอดเยี่ยมที่สุดคือ การเน้นในเรื่องคำก่ายหรือสัมผัส

อุดม หนูทอง (2521, หน้า 123) เขียนพื้นฐานการศึกษาวรรณคดีไทย เสนอความรู้พื้นฐานทางวรรณคดีและวรรณกรรมไทยในด้านความหมาย ความเป็นมา ธรรมชาติ ประเภท คุณค่าลักษณะของวรรณคดีและวรรณกรรมไทย นอกจากนี้ยังได้ให้แนวทางการศึกษาวรรณคดีและวรรณกรรมไทยเอาไว้ด้วย

ชวน แก้วเพชร (2521) ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาวรรณคดีไทย โดยเสนอความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดี ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับมรดกทางสังคม ลักษณะของวรรณคดี ประเภทและความงามของคำประพันธ์ไทย วรรณคดีวิจารณ์และวรรณคดีวิพากษ์ ในความรู้เรื่องลักษณะของวรรณคดีการกล่าวถึงสวรรณคดีไทยว่า วรรณคดีตามพระคัมภีร์ สุโพชาลังการและอสังการศาสตร์แบ่งออกได้เป็น 9 รส คือ สิงการรส กรูณารส วีรรส ภยารส วิจักจรส อัทฤตรส ลันตรส หัสสรส

ล้อม เพ็งแก้ว (2522) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับองค์ประกอบของวรรณคดีไว้ว่า ประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ รูปแบบ ศิลปะการประพันธ์ และเนื้อหา ในส่วนของรูปแบบได้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ขนบธรรมเนียมประเพณีในการแต่งและการประพันธ์ ในส่วนของศิลปะการประพันธ์ได้แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะด้วยกัน คือ การเลือกเฟ้นถ้อยคำ การเรียบเรียงถ้อยคำและการปลูกอารมณ์ ในส่วนเนื้อหาแบ่งได้เป็น 5 ลักษณะ คือ ภาษา ประวัติการวีประวัติศาสตร์และโบราณคดี สภาพสังคม และเศรษฐกิจ รวมทั้งวัฒนธรรมและลัทธิความเชื่อ

สุพรรณ ทองคล้าย (2524) ศึกษาลักษณะร้อยกรองพื้นฐานถิ่นอีสาน โดยศึกษาที่มาและวิวัฒนาการของการสร้างร้อยกรองอีสาน ด้านรูปลักษณะ เนื้อหาและลักษณะการใช้บทร้อยกรอง พบว่า วรรณกรรมนิทานพื้นบ้านเรา ได้รับพิจารณานำมาแสดงเป็นหมอลำหลายเรื่อง เช่น ชูนางอ้าว ผาแดงนางไอ่ จำปาใต้ต้น เนื้อหาของหมอลำแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับอมนุษย์ นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นทัศนคติเกี่ยวกับโลก จักรวาล การเมืองและการปกครอง

ธวัช ปุณโณทก (2525, หน้า 234–251) ได้ปริทัศน์วรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัย ในวรรณกรรมท้องถิ่น เพื่อให้ได้รู้จักสังข์ศิลป์ชัยตำนานมากขึ้น โดยเสนอเนื้อหาตามลำดับคือ ที่มาของเรื่อง ผู้ประพันธ์ เนื้อเรื่อง ตัวอย่างตำนาน โวหารที่น่าสนใจ และคำอธิบายศัพท์เป็นภาษาไทยไว้ให้เข้าใจง่าย นอกจากนี้ยังบรรยายจากในท้องถิ่นเรื่องพร้อมแสดงมโนทัศน์เกี่ยวกับระบบสังคมไทยไว้อีกด้วย

สุทธิวงศ์ พงศ. ไพบูลย์ (2525, หน้า 62) เขียนวรรณคดีวิเคราะห์ได้รวบรวมลักษณะเฉพาะที่สำคัญ ๆ ของวรรณคดีไทยและสังคมไทย กระทั่งได้เสนอทฤษฎีที่นักปราชญ์

ต่างชาติได้แนวทางการวิเคราะห์วรรณคดีเอาไว้ในส่วนของเกณฑ์ทั่วไปในการวิเคราะห์และประเมินค่าวรรณคดีได้กล่าวถึงการวิเคราะห์ข้อขัดแย้งไว้ว่า “การวิเคราะห์ข้อขัดแย้งเป็นพิจารณาว่าผู้ประพันธ์ใช้อะไรเป็นข้อขัดแย้งซึ่งอาจเป็นข้อขัดแย้งภายในใจของตัวเอง ความขัดแย้งธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม ความขัดแย้งกับสังคม ความขัดแย้งกับโชคชะตาหรือพรหมลิขิตที่ปรากฏในเรื่องนั้น

บุญยงค์ เกศเทศ (2525, หน้า 213) เขียนวรรณกรรมวิเคราะห์ได้ให้หลักเกณฑ์วิธีการและแนวทางในการศึกษาวรรณกรรม ตลอดจนเสนอการวิเคราะห์ได้ให้หลักเกณฑ์วิธีการในการวิเคราะห์ด้วย ผู้วิจัยได้อาศัยหลักเกณฑ์ วิธีการในการศึกษาวิเคราะห์เพื่อเป็นแนวทางที่จะวิจัยในครั้งนี้

เอมอร ชิตต โสภณ (2527, 123) เขียนโลกแห่งวรรณคดี เสนอเรื่องราวทางวรรณคดีในแง่มุมต่าง ๆ รวมเอาไว้เป็นบทสั้น ๆ เป็นต้นว่าทัศนะหนึ่งต่อวรรณคดีประเภทร้อยกรอง จิตวิทยาที่มีประโยชน์ต่อวรรณคดีจริงหรือ อิทธิพลของวรรณคดีสันสกฤตต่อวรรณกรรมไทย บทบาทของผู้หญิงในวรรณคดี ข้อบกพร่องของผู้หญิงในวรรณคดี ยังได้แง่คิดเกี่ยวกับการวิพากษ์และวิจารณ์วรรณคดี แ่งคิดเหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยมาก

ปรีชา พิณทอง (2528, หน้า 13) ได้กล่าวถึงวรรณคดีอีสานว่า วรรณกรรมซึ่งได้ชื่อว่าเป็นวรรณกรรมอีสาน มีเค้าโครงเรื่องมาจากหลายทาง บรรดานักปราชญ์หรือปัญญาของชาวอีสาน โบราณได้รวบรวมพลังกันร้อยกรองภาษาอันสละสลวย ตรงตามหลักเกณฑ์ฉันทลักษณ์ โดยใช้ฉากของเรื่องให้สะท้อนถึงภาวะความเป็นอยู่ของสังคมแต่ละยุคสมัย จนกลายเป็นวรรณคดีซึ่งแสดงออกถึงชีวิตของชาวบ้านผู้ประพันธ์ได้ชื่อว่าเป็นผู้เสียสละบูชาธรรมจึง ไม่นิยมที่จะแสดงชื่อของตนไว้ เพราะถือว่าเป็นกิเลส วรรณคดีอาจเป็นเครื่องวัดถึงความเจริญของมนุษย์ได้อย่างหนึ่งเป็นการแสดงออกซึ่งอารมณ์ศิลปะอันเกิดจากสัมผัสกับสิ่งอันจับจิตใจของชีวิตก่อให้เกิดความประทับใจ เร้าอารมณ์ สะเทือนใจแก่ผู้อื่น จนกระทั่งมีมโนภาพไปตามจินตนาการของผู้แต่ง

นงลักษณ์ ขุนทวี (2529, หน้า บทคัดย่อ) ได้กล่าวถึงลักษณะคำประพันธ์โคลงสารกลอนอ่านหรือกลอนญี่ปุ่น ในศิลปะการประพันธ์อีสานนั้น ผู้แต่งเลือกเฟ้นการใช้ถ้อยคำมีความหมายเฉพาะในภาษาท้องถิ่นอีสานมาใช้ในวรรณกรรมได้อย่างเหมาะสมสละสลวย มีการใช้สัญลักษณ์สามารถตีความได้ถึงเรื่องของคติโบราณ คติธรรม ตลอดจนการใช้สำนวนโวหาร

กองวรรณคดี กรมศิลปากร (2531, หน้า 18) ได้กล่าวถึงการบันทึกวรรณกรรม ท้องถิ่นว่า การบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ เป็นลายลักษณ์อักษรของกลุ่มชนในภาคอีสานสมัยโบราณ นั้น ได้มีการใช้ตัวอักษรซึ่งเป็นตัวตนเองแล้ว

สันทนา ทิพวงศา (2535) ศึกษาวรรณกรรมอีสาน 8 เรื่อง คือ ขุนนางอ้าว ท้าวคำกาดำ นกจอกน้อย ผาแดงนางไอ่ สังข์ศิลป์ชัย พญาคันคากและจำปาสีตัน โดยรวบรวม ชื่อเรื่องเครื่องดนตรี การจำแนกประเภทและ โอกาสใช้เครื่องดนตรี พบว่า กาทะเกษและ จำปาสีตันปรากฏชื่อเครื่องดนตรีมากกว่าวรรณกรรมอื่น ๆ ด้านการจำแนกประเภทดนตรี พบว่าวรรณกรรมที่ศึกษา ปรากฏชื่อเครื่องดนตรีครบทุกประเภท คือ สี ตี เป่า ด้านโอกาสการใช้ เครื่องดนตรี พบว่า มีหลายโอกาส เช่น ให้ความเพลิดเพลิน ประกอบพิธีทางศาสนา ความเชื่อ ทางศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี ใช้บรรเลงในงานพิธีต่าง ๆ ของกษัตริย์ ใช้ ประกอบการปกครองบ้านเมือง ใช้เป็นของกำนัลและใช้เป็นชื้อบุคคล หรือสถานที่

วิภา กงกะนันท์ (2533) ได้กล่าวถึงความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบของวรรณคดีไทย กล่าวถึงส่วนประกอบ 3 ส่วน คือ ภาษา รูปแบบ และเนื้อหา ในส่วนของภาษาได้รวบรวม โวหารถึง 13 โวหาร ในส่วนเนื้อหาได้แบ่งเป็น 4 ส่วน และในส่วนของรูปแบบได้แบ่งเป็น 10 ประเภทใหญ่ แต่ละประเภทยังแบ่งออกเป็นประเภทย่อยอีก เช่น ประเภทร้อยกรอง แบ่ง ประเภทย่อยคือ นิทานคำกลอน นิทานคำฉันท์ และนิทานคำกาพย์

กัญญา นูร์รัตน์ (2532) ได้ศึกษาวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัยในแง่วิเคราะห์เชิง ประวัติศาสตร์ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะทราบผู้แต่ง สมัยที่แต่ง ที่มาของเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ผลการศึกษาพบว่า ผู้แต่งวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัยคือ ปางคำ ซึ่งน่าจะหมายถึงกษัตริย์หรือ ตำแหน่งผู้แต่ง ผู้แต่งหนังสือในราชสำนัก ส่วนสมัยที่แต่งผู้วิจัยพบว่า แต่งในสมัยพระเจ้า สุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ. 2176 : 2241) เพราะเหตุการณ์ทางสังคม ประกอบลักษณะ ร่วมทางจันทลักษณ์ และการพรรณนาก็สอดคล้องกับวรรณกรรมที่แต่งในสมัยเดียวกัน เกี่ยวกับที่มาของชื่อเดิมเชื่อว่ามาจากปัญญาชาคก ผลการศึกษาพบว่า ไม่มีสังข์ศิลป์ชัยใน ปัญญาชาคก แต่มีเค้ามาจากประวัติศาสตร์ล้านช้าง สมัยมีข้อขัดแย้งภายในราชสำนักหลายยุค หลายสมัย แต่แอบอ้างว่าเป็นชาคกเพื่อจุดมุ่งหมายในด้านการอบรมสั่งสอน

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2530) กล่าวถึงคตินิเวศน์ในด้านความหมายขอบเขต ความสำคัญ ประวัติ แนวคิดในการศึกษา การจำแนกข้อมูล ระเบียบวิธีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ความสัมพันธ์ระหว่างคตินิเวศน์กับวิชาการแขนงอื่น ๆ คุณค่าของ คตินิเวศน์ด้านวิทยาการประยุกต์ และยังอธิบายถึงคตินิเวศน์ในด้านต่าง ๆ เป็นต้นว่า

เพลงพื้นบ้าน นิทานพื้นบ้าน ภาษิต และโวหารพื้นบ้าน ทั้งยังนำเอาคติชาวบ้านในภาคต่าง ๆ รวมทั้งภาคอีสานมาวิเคราะห์

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2521) กล่าวถึงวรรณกรรมอีสานด้านฉันทลักษณ์ คำนิยมทางฉันทลักษณ์ คุณค่าของวรรณกรรมอีสาน เช่น คุณค่าของวรรณกรรมคำสอน คุณค่าของวรรณกรรมพุทธศาสนา คุณค่าของวรรณกรรมรัก คุณค่าของวรรณกรรมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ คุณค่าของวรรณกรรมนิทาน พร้อมทั้งนำข้อความในวรรณกรรมที่สะท้อนด้านต่าง ๆ มายกตัวอย่างประกอบด้วย

ธวัช ปุณโณทก (2530) ได้ศึกษาเกี่ยวกับจารึกในอีสาน พบว่า มีจารึกสมัยต่าง ๆ จำนวนมาก ทั้งได้แปล ตีความในจารึกอีสานจำนวน 79 หลัก โดยแปลเป็นภาษาไทย ปัจจุบันทำให้ทราบเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม วิถีชีวิตของคนในช่วงเวลาต่าง ๆ

นิติ แสงวัฒน์ และคนอื่น ๆ (2531) กล่าวถึงวัฒนธรรมอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรม นำเอาเรื่องย่อของวรรณกรรมอีสานจำนวน 59 เรื่องมาศึกษาชื่อเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรม และจำนวนวรรณกรรมอีสานออกเป็นประเภทต่าง ๆ วรรณกรรมผญาจัดไว้ในประเภทวรรณกรรมเบ็ดเตล็ด

บรรพต เปรมชู (2522 ก) นำเอาสิ่งดั้งเดิมซึ่งปรากฏในวรรณกรรมอีสานมาเสนอพร้อมอธิบายความหมาย คุณค่าของแต่ละเนื้อหา เช่น การคุตลักษณ์หญิงจากวรรณกรรมเรื่องท้าวคอสอน คติสอนใจจากนิทานเสี้ยวสวาดคำกลอน แต่ละเรื่องยกเอาข้อความจากวรรณกรรมมาอธิบายประกอบอย่างละเอียด

บุญยงค์ เกศเทศ (2534) ศึกษาด้านมนุษยวิทยา พื้นฐานทางวัฒนธรรมความเกี่ยวข้องระหว่างมานุษยวิทยากับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และศึกษาผ่านรัมนุษย์ในเอเชียอาคเนย์ เผ่าชนในประเทศไทย รวมทั้งเผ่าชนในอีสาน และยังกล่าวถึงความเชื่อ คติคำสอนของชาวอีสานไว้ด้วย

ประเทือง กล้ายสุบรรณ (2531) กล่าวถึงวัฒนธรรมพื้นบ้านในเรื่องต่าง ๆ เช่น เพลงเด็ก เพลงชาวบ้าน ภาษิต ปริศนาคำทาย ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ภาษาดั้น หัตถกรรมชาวบ้าน สถาปัตยกรรมชาวบ้าน ศิลปะชาวบ้าน การเล่นของเด็ก ระบายและละครชาวบ้าน ประเพณีพิธีกรรมชาวบ้าน แต่ละเรื่องอธิบายรายละเอียดและยกตัวอย่างประกอบอย่างชัดเจน

ประมวญ คิคคินสัน (2521) กล่าวถึงคติชาวบ้านด้านมานุษยวิทยาเกี่ยวกับภาษา ความเชื่อ ศาสนา ศิลปกรรม ตลอดจนการประยุกต์สิ่งเหล่านี้เข้ากับชีวิตประจำวันและ

กล่าวถึงพญาเชิงมางษยวิทษาวัฒนธรรม เปรียบเทียบพญาเครือและคำเครือ อธิบายความหมายของพญาไว้ด้วย

มานะ จันทร์อ่อน และคนอื่นๆ (ม.ป.ป.) รวบรวมประเพณีชาวอีสานไว้ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การบวช การหุด ประเพณีกินดอง แต่งแก้ ป่า สู้ขวัญ เอาบุญเฮือน บัวคนไข้ ต่ออายุ เข้ากรรม และกล่าวถึงบุญในเทศกาลต่าง ๆ บุญตามฮีตสิบสอง และประเพณีของชนกลุ่มน้อยบางกลุ่มในอีสาน

ศรีศักร วัลลิโภดม (2533) รวบรวมความรู้เกี่ยวกับอีสานด้านภูมิศาสตร์แบ่งอีสานออกเป็น 2 แอ่งใหญ่ ๆ คือ แอ่งโคราช กับแอ่งสกลนคร กล่าวถึงวัฒนธรรมอีสานจากตำนาน อูรังคราตุ อารยธรรมบ้านเชียง พัฒนาการของอีสานในสมัยทวารวดี สมัยลพบุรี อารยธรรมในเขตอีสานเหนือและกล่าวถึงประวัติเมืองสำคัญในเขตอีสานอีกหลายเมือง

สาร สาระทัศนานันท์ (2530 ข) กล่าวถึงอีสานด้านประเพณีพิธีกรรมในท้องถิ่น เช่น ผีตาโขน ถายสัก ปฐมมุต ตำนานเจ้าแม่โพสพ ตำนานธาตุพนม ตำนานพญาอินทร์ ไปรดโลก ธรรมคาสอนโลก พญาปลาต่อ กวางกับสหาย ปูสอนหลาน หลานสอนปู เรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนสะท้อนให้เห็นภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสาน

สุมาลี กุสุม (2525) รวบรวมลักษณะภาษาอีสานในจังหวัดชัยภูมิ แยกคำลักษณะนามออกเป็นหมวดหมู่ วิเคราะห์ภาพสะท้อนจากคำลักษณะนามซึ่งสะท้อนให้เห็นหลายด้าน เช่น ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีพิธีกรรม วิถีชีวิตของคน

คณะอง ชัยจักร์ และทวีสิน โขติประยูร (2522) รวบรวมพญาเกี่ยวกับอำเภอแก้งคร้อ จัดเป็นบันทึกต่าง ๆ เช่น บันทึกข่าวอ่าวกะสัน บันทึกพื้นเกี่ยว บันทึกพ่อต่อว่า บันทึกอมตัว บันทึกอวดโฮ้ บันทึกมันส์ลูกรัก บันทึกตก และวิเคราะห์พญาเกี่ยวกับอำเภอแก้งคร้อในด้านภาพสะท้อนจากพญา ตลอดจนวิเคราะห์ด้านสุนทรียศาสตร์ของพญาด้วย

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2520) รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมอีสาน โดยกล่าวถึงวัฒนธรรมอีสาน พญา ลักษณะพิเศษของบทกวีอีสาน อธิบายลักษณะของคำก่าย ซึ่งมีทั้งคำก่ายนอกและคำก่ายใน

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2526) กล่าวถึงวัฒนธรรมอีสานที่เกี่ยวกับพญา ลักษณะของพญา ภาพชีวิตของพญา ลักษณะคำประพันธ์ของพญา และแบ่งพญาออกเป็น 5 ประเภท คือ พญาภามิต พญาอวยพร พญาเกี่ยวแบบตลก พญาเกี่ยวแบบสารรัก

จารุวรรณ ธรรมวัตร (ม.ป.ป.) รวบรวมประเพณีท้องถิ่นอีสาน เป็นต้นว่าประเพณีขอฝน ประเพณีเลี้ยงผีปู่ตา ประเพณีข้าวจี ประเพณีบุญข้าวสาก และยังคงกล่าวถึงหมอลำซึ่ง

สารกัญญา เพลงเด็ก เพลงโคราช ความทวย ความเชื่อ การละเล่น นิทานชาวบ้าน และกล่าวถึงผลญาไว้ส่วนหนึ่งด้วย

ทรงศักดิ์ ปรารภวัฒนกุล (2527) วิเคราะห์เปรียบเทียบด้านรูปแบบเนื้อหาในบทสนทนาเกี่ยวพาราสิระหว่างหนุ่มสาวชาวล้านนาและบทสนทนาเกี่ยวพาราสิระหว่างหนุ่มสาวชาวอีสาน โดยนำเอาคำอุ้งบ่าวสาวของชาวล้านนากับผลญาเกี่ยวของชาวอีสานมาเปรียบเทียบกัน และศึกษาภาพสะท้อนชีวิตและวัฒนธรรมที่ปรากฏในคำอุ้งบ่าวสาวและผลญา พบว่าหนุ่มสาวชาวล้านนาและหนุ่มสาวชาวอีสานมีประเพณีเกี่ยวพาราสิคล้ายคลึงกัน ภาษาในการเกี่ยวพาราสิของชาวล้านนามีชื่อว่า “คำอุ้งบ่าวสาว” ส่วนภาษาที่ใช้ในการเกี่ยวพาราสิของชาวอีสานเรียกว่า “ผลญาเกี่ยว” หรือ “ผลญาเครือ” เนื้อหาของคำอุ้งบ่าวสาวกับเนื้อหาของผลญาเครือมีส่วนคล้ายคลึงกันมาก

นิตยา ภักดีบัณฑิต (2532) ศึกษาผลญาภาษิตจำนวน 1319 บท จากภาษิตโบราณอีสาน ของปรีชา พิณทอง เพื่อศึกษาองค์ประกอบของผลญาภาษิตตามลักษณะของภาษารูปแบบ เนื้อหา ตลอดจนศึกษาถึงคุณค่าบทบาทของผลญาที่มีต่อสังคม ศึกษาถึงภูมิปัญญาโลกทัศน์ที่ปรากฏในผลญาภาษิต และเปรียบเทียบโลกทัศน์ที่ปรากฏในผลญาภาษิตกับโลกทัศน์ที่ปรากฏในภาษิตไทยในท้องถิ่นอื่น

นงลักษณ์ ขุนทวี (2529) วิเคราะห์ผลญาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดี แบ่งผลญาที่พบออกเป็น 3 ประเภท คือ ผลญาภาษิต ผลญาอวยพร และผลญาย่อย ผลญาที่พบในวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีส่วนมากเป็นผลญาภาษิต และวิเคราะห์รูปแบบของผลญา อธิบายความหมายในเนื้อหาของผลญา

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2528) กล่าวถึงร้อยกรองของไทยในท้องถิ่น เช่น ร้อยกรองท้องถิ่นภาคเหนือ ร้อยกรองท้องถิ่นภาคใต้ ร้อยกรองท้องถิ่นอีสานใต้ และร้อยกรองท้องถิ่นภาคอีสาน และกล่าวถึงผลญาโดยแบ่งผลญาออกเป็น 4 ประเภท คือ ผลญาภาษิต โดงโดยหรือยบสร้อย ผลญาย่อย ผลญาเครือ

ปรีชา พิณทอง (2528 ข) รวบรวมวรรณกรรมทางภาษาของอีสานเป็นต้นว่าภาษิตโบราณอีสาน คำกลอนโบราณอีสาน ปัญหาโบราณอีสาน โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และผลญานำมาจัดเป็นหมวดหมู่ แล้วอธิบายความหมาย ศึกษาในเนื้อหาและลักษณะทางฉันทลักษณ์ของร้อยกรองแต่ละประเภท

พะนอ กำเนิดกาญจน์ (2529) รวบรวมประวัติของจังหวัดอุบลราชธานีตลอดจนประเพณีพิธีกรรมที่ชาวอุบลปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น ประเพณีการแข่งกระดิวข้าวหรือ

เชิงอีสาน ประวัติั้งไฟ กลอนเชิงบั้งไฟ ประเพณีลงช่วง เพลงกล่อมเด็ก โปงกลาง เชียงซ็อง
แม่ศรี คาถามหาเวทย์ และกล่าวถึงผญาเกี่ยวไว้ส่วนหนึ่งด้วย

พิศิษฐ์ ฤทธิ์ขจร (2521) วิเคราะห์ผญาในเชิงคติชนวิทยา โดยชี้แจงจำกัดในประเด็น
ต่าง ๆ คือ ด้านที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตหรือความเป็นอยู่ ด้านที่เกี่ยวกับความเชื่อหรือสิ่งยึดถือปฏิบัติ
ด้านประเพณีนิยมของคนในท้องถิ่น ด้านค่านิยมของสังคม ด้านคำสอน โดยการรวบรวม
คำผญาวิเคราะห์หว่าคำผญาแต่ละสำนวนสะท้อนให้เห็นในเรื่องใด

เพ็ญแข วัฒนสุนทร (2523) ศึกษาค่านิยมในสำนวนไทย โดยศึกษาสาเหตุที่ทำให้
เกิดสำนวนไทย และวิเคราะห์ค่านิยมด้านต่าง ๆ ของคนไทยที่ปรากฏในสำนวนและภายิต
สรุปว่า คนไทยยึดหลักจริยธรรม เคารพผู้อาวุโส มีความกรุณาปรานี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้อภัย
ชอบความสนุกสนาน และใจกว้าง นอกจากนี้ยังจัดทำพจนานุกรมสุภาษิตไทยและสำนวนไทย
ไว้ด้วย

รุ่งอรุณ ระกิติ และคนอื่น ๆ (2521) รวบรวมข้อมูลด้านคติชนวิทยาจากอำเภอ
ประทาย จังหวัดนครราชสีมา โดยรวบรวมจากประเพณีต่าง ๆ เช่น บุญบั้งไฟ กวนข้าวทิพย์
เพลงกล่อมเด็ก นิทานพื้นบ้าน ภาษาถิ่นและผญา

สงวน ศรีอระพิมพ์ (2534) รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับคำผญาย่อยหัวคอนตาลบทาบทา
ของคำผญาย่อยหัวคอนตาลที่มีต่อชุมชน และกล่าวถึงประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผญา
ตลอดจนวิวัฒนาการของผญาที่มาเป็นคำผญาย่อยหัวคอนตาล

สุพรรณ ทองคล้าย (2524) กล่าวถึงที่มาและวิวัฒนาการในการสร้างบทร้อยกรอง
ในอีสาน อธิบายรูปลักษณะ เนื้อหา ตลอดจนลักษณะการใช้บทร้อยกรองพื้นถิ่นอีสาน สรุปได้ว่า
สภาพสังคมอีสานมีส่วนทำให้เกิดร้อยกรอง ประกอบกับคนอีสานมีนิสัยเจ้าบทเจ้ากลอน
ในเนื้อหาของบทร้อยกรองสะท้อนให้เห็นภาพสังคมพื้นถิ่นทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและ
นามธรรม ส่วนลักษณะการใช้บทร้อยกรองสรุปว่า ใช้เพื่อควบคุมสังคมและใช้เพื่อ
ความบันเทิง

สุภาพ กลังทอง และคนอื่น ๆ (ม.ป.ป.) รวบรวมปริศนาคำทายและผญาจาก
บ้านนาเสียว ตำบลเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ปริศนาคำทายและผญาที่มีเนื้อหาที่
แสดงถึงวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของชาวบ้านและ
เป็นเครื่องแสดงถึงภูมิปัญญาของชาวบ้าน

สมปอง จันทอง (2530) กล่าวถึงวัฒนธรรมอีสานจากผญา ศึกษาจากบ้านหนองเรือ
ตำบลสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร แบ่งผญาตามเนื้อหาได้ 4 ประเภท คือ ผญาภายิต

ผลคำพิงเพช ผนวอวยพร และผลูกี้ว และสรูปภพสะท้อนจากผลว่ำเป็นวรณกรรมที่มีลักษณะเฉพาะของชาวอีสาน คนอีสานเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้อื่น โดยแสดงด้วยถ้อยคำน้ำเสียง และการถามข่ำว

อุทลภ มัลลิกะมาส (2509) ศึกษาวิจัยเรื่อง คติชาวบ้านโดยการรวบรวมคติชาวบ้านและนิทานชาวบ้านจากท้องถิ่นต่าง ๆ โดยวิธีจับบันทึกตามถ้อยคำของผู้บอกเล่า เพื่อเป็นพื้นฐานของการศึกษาวิชาคติชาวบ้านและเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยขั้นต่อไปด้านนิทานชาวบ้าน กล่าวถึงหลักทั่วไปการจัดประเภท ลักษณะเนื้อเรื่องวิธีการเก็บนิทานและตัวอย่างการจัดประเภทนิทานตามแบบ

สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ (2512) ศึกษาเรื่องคติชาวบ้านปักษ์ใต้ เป็นการรวบรวมคติชาวบ้านภาคใต้ ในฐานะที่เป็นสินมรดกล้ำค่าที่บรรพบุรุษได้สร้างสมและรักษาสืบเนื่องมาจากการศึกษาพบว่าคติชาวบ้านภาคใต้เป็นความรู้ ให้ความบันเทิงใจ ส่งเสริมความเข้าใจอันดี สร้างความสามัคคีในท้องถิ่น และเป็นเครื่องมือสั่งสอนอบรมของสังคม

บุปผา บุญทิพย์ (2531) เขียนหนังสือเรื่องคติชาวบ้าน โดยได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับความหมายของคติชาวบ้าน คติชนวิทยา ประเภทของคติชาวบ้าน วิธีการศึกษาคติชาวบ้านประเภทวรรณกรรมมุขปาฐะ จัดจำแนกข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลแต่ละประเภทของคติชาวบ้านไทย

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2530) ศึกษาเรื่องคติชาวบ้าน โดยการรวบรวมเป็นเอกสารประกอบการศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยกล่าวถึงความหมาย ขอบเขตความสำคัญของคติชาวบ้าน แนวคิดของการศึกษาคติชาวบ้าน ระเบียบวิธีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ความสัมพันธ์ระหว่างคติชาวบ้านกับวิชาการแขนงอื่น ๆ จัดจำแนกประเภทและให้ตัวอย่างเพลงพื้นบ้าน นิทานพื้นบ้าน ภาษิต ไวยาหารพื้นบ้าน ชื่อบ้านนามเมืองความเชื่อพิธีกรรม และการละเล่นพื้นบ้านไทย

สุกัญญา สุธงญา (2523) เขียนสารคดีเรื่องวรรณกรรมมุขปาฐะ คือ อะไร โดยกล่าวถึงการศึกษาวเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านมุขปาฐะ พบว่า ประวัติการศึกษาวเคราะห์วรรณกรรม เริ่มศึกษาวเคราะห์ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 19 สมัยแรกนิยมวิเคราะห์ด้านจุดกำเนิดของวรรณกรรม ต่อมานิยมวิเคราะห์บทบาทของวรรณกรรมและด้านโครงสร้างของวรรณกรรม ผลการวิเคราะห์สรุปได้ว่าด้านจุดกำเนิดของตำนาน นิทานและเทพปรัมภัมภ์ ทำให้เกิดทฤษฎีขึ้น 2 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีเอกกำเนิด และทฤษฎีพหุกำเนิด ด้านบทบาทวรรณกรรมมุขปาฐะมีบทบาทต่อสังคมมากมายหลายด้าน ได้แก่ ด้านความบันเทิงเพลิดเพลิน ด้านความรู้

การศึกษา ด้านการสร้างควมสามัคคี

จารุณี กองพลพรหม (2516) ศึกษาคุณค่าของคติชาวบ้านของชาวไทยอีสานที่หมู่บ้านเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ได้รวบรวมคติชาวบ้านและจัดเป็นหมวดหมู่คือ เพลงกล่อมเด็ก เพลงหยอกเด็ก ภาษานิท ภาษากึ่งพาราดี ษะดำและคำสอน และนิทานชาวบ้านผลการศึกษา พบว่า ปัจจุบันผู้ถ่ายทอดคติชาวบ้านที่มีความสามารถอย่างคมีมีจำนวนน้อยลงตามกาลเวลา คติชาวบ้านให้คุณค่าด้านคติธรรมปรัชญาที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านอันเป็นประโยชน์ต่อการอบรมสั่งสอนเด็กและผู้สนใจ

ปรีชา พิณทอง (2520) ได้รวบรวมศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านชาวโคราช ตำบลรังกาใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา วรรณกรรมที่รวบรวมได้มี 88 เรื่อง จำแนกประเภทเป็นนิทานทรงเครื่อง นิทานประวัติ นิยาย นิทานคติ นิทานสัตว์ และนิทานมุขตลก ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมสะท้อนให้เห็นถึงประวัติและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ด้านโครงสร้างวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทนิทานทรงเครื่องสอดคล้องกับกฎของฮอลริค ด้านโครงเรื่องและเนื้อเรื่องบางเรื่องคล้ายกับวรรณคดีแบบฉบับ

ศรีสุดา เอ็นครินทร์ (2520) ศึกษาวรรณกรรมชาวบ้านผู้ไทย ตำบลเรณูจังหวัดนครพนม เพื่อรวบรวมนิทานของชาวผู้ไทยมิให้สูญหายตามกาลเวลา ผลการศึกษาพบว่า นิทานชาวผู้ไทยให้ความเพลิดเพลินเนื้อเรื่องแทรกคติเตือนใจผู้ฟังและสะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนค่านิยมในสังคมชนบทของชาวผู้ไทย

ยุพดี จรรย์ยานนท์ (2522) ศึกษาิทานชาวบ้านตำบลจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ เพื่อรวบรวมนิทานของชาวส่วย ผลการศึกษาพบว่า นิทานชาวส่วยสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมท้องถิ่นสะท้อนสภาพความเป็นอยู่ ความเชื่อ และค่านิยมทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมท้องถิ่นด้านคติชาวบ้านเลื่อมความนิยมลง เพราะอิทธิพลของสื่อมวลชนและการคมนาคมสะดวกขึ้น

จำเริญ แสงดวงแข (2523) ศึกษาโลกทัศน์ชาวใต้ที่นับถือศาสนาพุทธที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็กโดยการศึกษารวบรวมจาก การถ่ายทอดทางมุขปาฐะ แถบบันทึกเสียงและเอกสาร เพลงกล่อมเด็กชาวไทยภาคใต้ เรียกว่าเพลงขาน้องหรือข้าน้อง เพลงร้องเรือหรือเพลงน้อนอน ผลการศึกษาพบว่าเพลงกล่อมเด็กของชาวไทยภาคใต้ ได้สะท้อนถึงชีวิตความเป็นอยู่ สภาพภูมิศาสตร์ ค่านิยม อารมณ์ขัน และวรรณกรรมที่แพร่หลายในท้องถิ่นภาคใต้ ด้านเนื้อร้องแสดงให้เห็นการปลุกฝังโลกทรรศน์ให้แก่บุคคลตั้งแต่ยังเป็นทารก

ปรีชา พิณทอง (2528) ได้รวบรวมภานิตโบราณอีสานไว้จำนวนมากภานิตต่าง ๆ ได้รวบรวมจากการถ่ายทอดมูขปาฐะจากภานิตโบราณและจากวรรณกรรมอีสาน ซึ่งผู้รวบรวมได้บอกที่มาของภานิตเหล่านั้น รวมทั้งได้รวบรวมผญาประเภทต่าง ๆ

สมปอง จันทอง (2530) ศึกษาวิจัยเรื่องวัฒนธรรมภาษาอีสานจากผญาชาวบ้านหนองเรือ ตำบลสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร โดยการรวบรวมจากการถ่ายทอดมูขปาฐะ แล้วจัดประเภทตามเนื้อหาของผญา คือ ผญาภานิต ผญาคำพังเพย ผญาอวยพร ผญาเกี่ยว ผลการศึกษาพบว่าด้านรูปแบบของผญา มี 3 ประเภท คือ ผญาสัมผัสต่อเนื่อง ผญาไร้สัมผัสต่อเนื่อง และผญาแบบผสมผสาน ผญาบ้านหนองเรือแสดงให้เห็นวัฒนธรรมภาษาอีสาน เอกลักษณะภาษาอีสานที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ศิลปะการใช้ถ้อยคำและตกแต่งถ้อยคำ ตลอดจนการจำแนกระดับถ้อยคำและสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตสังคมชาวอีสาน

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (2526) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบคำอุ้บ่าวอุ้สาวของล้านนา และผญาเกี่ยวของอีสานศึกษาเปรียบเทียบด้านประเพณีที่เกี่ยวข้อง รูปแบบเนื้อหา คุณค่า และขั้นตอนการเกี่ยวพาราสิระหว่างหนุ่มสาว ผลการศึกษาพบว่า ด้านเนื้อหาได้สะท้อนสภาพสังคมและประเพณีของหนุ่มสาวชาวล้านนาและชาวอีสานว่ามีประเพณีการเกี่ยวและวัฒนธรรมท้องถิ่นคล้ายคลึงกัน ประเพณีนี้มีบทบาทในด้านให้ความบันเทิงใจและเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้เลือกคู่ครองที่เหมาะสมกับตนเอง ด้านรูปแบบคำอุ้บ่าวอุ้สาวและผญาเกี่ยวนั้นเป็นบทสนทนาร้อยกรองชาวบ้านที่มีหลักการจัดจังหวะ เสียงสูงต่ำ และสัมผัสที่คล้องจองที่คล้ายคลึงกันแต่มีความแตกต่างกัน เอกลักษณะเฉพาะถิ่นที่ปรากฏอยู่มีลักษณะเด่นอยู่ที่ใช้โวหารซึ่งสื่อความนัยอย่างหลากหลาย

อุดม รุ่งเรืองศรี (2524) ได้ศึกษารวบรวมโวหารล้านนาหลายเรื่อง คือ คำอุ้บ่าวอุ้สาว สุภานิตล้านนา คำคร่ำครวคำเครือ ผู้เขียนได้จัดประเภทสุภานิตล้านนาออกเป็นสุภานิตเกี่ยวกับความประพฤติ เครือญาติ อาหาร ธรรมชาติ การทำงาน เครื่องใช้ พืชและสัตว์ โดยจะยกสุภานิตล้านนาขึ้นก่อนแล้วอธิบายความหมายและศัพท์ยากไว้ในเครื่องหมายวงเล็บประเภทคำปริศนา หรือคำทายล้านนาจัดได้ 8 หมวด คือ ปริศนาที่เกี่ยวกับสงฆ์หรือพุทธศาสนา คนหรืออวัยวะต่าง ๆ สิ่งของเครื่องใช้ สัตว์ พืช ปรากฏการณ์ธรรมชาติ เบ็ดเตล็ดและการเล่นคำ

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2520) ได้รวบรวมภานิตชาวบ้านของภาคใต้ไว้ในหนังสือภานิตชาวบ้าน คติชาวบ้านอันดับ 3 ได้รวบรวมภานิตชาวใต้ไว้จำนวนหนึ่งและอธิบายความหมายเป็นภาษาไทยกลางมีจำนวน 639 ภานิต

สุนีย์ เสี่ยวเพ็ญวงษ์ และกุลธิดา ท้วมสุข (2531) ได้รวบรวมปริศนาคำทายอีสาน โดยเปรียบเทียบระหว่างคำทายอีสานเหนือ และอีสานใต้จากจังหวัดขอนแก่นและจังหวัด อุบลราชธานี คำทายมีจำนวน 320 คำทาย จัดหมวดหมู่ตามลักษณะการตั้งคำถามและการตอบ ได้ 10 หมวด คือ คำทายเกี่ยวกับสิ่งของ เครื่องใช้ สัตว์ พืช คน และอวัยวะในร่างกาย กิริยา อากาณ ธรรมชาติ ภาษา พวกหลายคำตอบ ศาสนา และความเชื่อและการทดสอบเขาวนั ผลการศึกษา พบว่า คำทายสะท้อนให้เห็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความเชื่อศรัทธาใน พุทธศาสนา ด้านภาษาแสดงให้เห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านอีสานซึ่งสามารถใช้ภาษาอีสาน ผูกปมปริศนาคำทายการเปรียบเทียบ ให้คำพ้องคำควน อย่างมีทักษะและปฏิภาณทางการใช้คำ เสียด และความหมาย

สมจิตร พ่วงบุตรและคนอื่น ๆ (2527) ได้รวบรวม ปริศนาคำทายในจังหวัด สุรินทร์-ศรีสะเกษไว้ในหนังสือ คำทาย, เปนา (ปริศนาคำทาย) เอกสารวัฒนธรรมชุดที่ 3 ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ โดยรวบรวมปริศนาคำทายภาษาเขมรและภาษาส่วย (ญ) จาก ชาวจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ ไว้จำนวนหนึ่งแล้วถอดความภาษาถิ่นเทียบกับภาษาไทย กลางพร้อมทั้งเฉลยคำตอบทั้งสองภาษา

ประเพณีความเชื่อและคติชาวบ้าน

คำเนียร เลขะกุล (ม.ป.ป.) ได้กล่าวไว้ว่า กุญจัดอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูล มอญ-เขมร พวกกุญมีรูปร่างใกล้เคียงไปทางเขมรมาก ผมหยิก ผิวคล้ำ พูดภาษาผสมที่เกิดจาก ภาษามอญกับเขมร เดิมถิ่นฐานอยู่บริเวณตอนเหนือของเมืองเสียมราฐ และเมืองกำปงทม ก่อนที่ชาวไทยจะเข้ามาอยู่ในบริเวณนั้นเสียอีก ต่อมาชาวกุญได้อพยพข้ามทิวเขาพนมดงรัก ไปอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และทางตอนใต้ของ จังหวัดร้อยเอ็ด

นิคม วงเวียน (2526, หน้า 168) ได้กล่าวไว้ว่า ชาวกุญมีความเชื่อถือในเรื่องต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องโชคกลางและความเชื่อเกี่ยว ปรากฎการณ์ธรรมชาติ นอกจากนั้นยังได้วิเคราะห์พฤติกรรมของชาวกุญว่าเป็นผู้รักสัน โดย และกล้าหาญ

ไพฑูรย์ มีกุล (2528, หน้า 90-97) ได้ศึกษาประเพณีของชาวอีสานพบว่า ประเพณีส่วนที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในการทำบุญและพิธีกรรมนั้น ชาวอีสานยังยึดมั่นและปฏิบัติอยู่อย่างเหนียวแน่น ซึ่งได้รับอิทธิพลต่อกันมาจากบรรพบุรุษ แม้ว่าความทันสมัย จะเข้ามามีบทบาทก็ตาม และยังได้กล่าวถึงความเชื่อ ของชาวอีสานดั้งเดิมในเรื่องเกี่ยวกับ สิ่งเหนือธรรมชาติ ผี เทวดา

สีลา วีระวงส์ (2529, หน้า 1-10) ได้กล่าวไว้ว่า ประเพณีโบราณของอาณาจักร ล้านช้างนั้น ได้แก่ประเพณีฮีดสิบสองที่ชาวล้านช้าง ยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด และยังได้ กล่าวถึงความเชื่อว่ามีเหตุมาจากประเพณี นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนของประเพณี ฮีดสิบสองอย่างละเอียด ตลอดจนแนวปฏิบัติของผู้มีอำนาจในการปกครองบ้านเมือง

ปราณี วงษ์เทศ (2530, หน้า 225-324) ได้กล่าวไว้ว่า พิธีกรรมในสังคมไทย ทั้งในอดีตและปัจจุบันมีรากฐานและความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับความเชื่อ พิธีกรรม ซึ่งมักจะเริ่มจากการเช่นสรวงบูชาหรือทำบุญ การกินเลี้ยง พิธีกรรมมีความหมายต่อบุคคล และชุมชน โดยเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน ความอุดมสมบูรณ์ ความสงบสุขของสังคมเป็น เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

สุเมธ เมธาวิทยกุล (2532, หน้า 1-50) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญของไทย เช่น ประเพณีการแต่งงาน โดยได้กล่าวว่าการแต่งงานเป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อชีวิตเป็นอย่างมาก ชายหญิงจะเป็นสามีภรรยาอย่างถูกต้องนั้น ต้องเข้าพิธีแต่งงานตามประเพณีเสียก่อน และยังได้แบ่งพิธีกรรมออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ พิธีกรรมตามปฏิทิน เช่น สงกรานต์ ปีใหม่ เป็นต้น พิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตหรือตามวงจรชีวิต เช่น โกนจุก บวชนาค แต่งงาน เป็นต้น พิธีกรรมพิเศษนอกเหนือจากเทศกาลหรือวงจรชีวิต เช่น การปลุกเรื้อน การรักษาโรค เป็นต้น

สุเทพ สุนทรเกสัช (2511, หน้า 140-180) ได้กล่าวถึงความเชื่อของชาวอีสาน ว่าชาวอีสานจะเชื่อในเรื่องผี โดยเฉพาะผีปู่ตา ซึ่งเป็นตัวแทนของบรรพบุรุษและเป็นผีประจำ หมู่บ้าน เชื่อในเรื่องเกี่ยวกับ บุญ บาป ผลกรรม ตามหลักพุทธศาสนา เชื่อว่าทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว

ปราสาท อิศรปริศา และคณะ (2518, หน้า 7) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อของมนุษย์ เป็นการตอบสนองความต้องการ เมื่อบุคคลมีความรู้สึกตัวว่าไม่มีความมั่นคงการแสดง พฤติกรรมตามความเชื่อจะเกิดขึ้นในขณะที่มนุษย์มีความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้น หรือเหตุการณ์นั้น เป็นเหตุให้เกิดความไม่เข้าใจ ตลอดจนไม่สามารถฟันฝ่าอุปสรรคนั้นได้ เพราะฉะนั้น

ในการที่มนุษย์เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงและปลอดภัย จึงจำเป็นที่มนุษย์จะต้องหาเครื่องยึดเหนี่ยว อาจจะเป็นทางเวทย์มนต์คาถา หรือการเช่นสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นกำลังใจที่จะเอาชนะสิ่งต่าง ๆ เมื่อได้ทำเช่นนี้แล้ว จะทำให้เกิดผลสำเร็จจึงเชื่อต่อว่าสิ่งที่มิอำนาจสามารถบันดาลให้พบกับความสำเร็จ แต่ถ้ามนุษย์ขัดแย้งกับสิ่งเหล่านี้ ก็อาจจะประสบเคราะห์กรรมได้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2527, หน้า 14-19) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อได้แก่ ความคิดเรื่องตนและเรื่องต่าง ๆ ที่ฝังแน่นอยู่ในความรู้สึกของมนุษย์ มนุษย์ไม่อาจขาดความเชื่อได้ เพราะความเชื่อช่วยให้มนุษย์เข้าใจโลก เข้าใจตนเอง และดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้ ความเชื่อเป็นเรื่องจริงก็มี แต่ก็ยังมีอิทธิพลต่อมนุษย์ และทำให้มีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์

ชอบ ดีสวนโลก (2527, หน้า 7) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อของชาวอิสลามมีความสำคัญเป็นพิเศษต่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของชาวอิสลาม ได้กลายมาเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมอิสลาม การก่อสร้างที่อยู่อาศัย จาริตประเพณีศิลปะดนตรี วัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ย่อมมีพื้นฐานมาจากหลักแห่งความเชื่อดังเดิมทั้งสิ้น

รัชช ปุณฺโณทก (2530, หน้า 35) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อที่นับว่ามีส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวอิสลาม ความเชื่อคือการยอมรับอันเกิดจากจิตใจสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอันเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีผลร้ายต่อมนุษย์ หรือสังคมมนุษย์นั้น ๆ แม้ว่าพลังเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัว สิ่งเหล่านี้เรียกว่าความเชื่อ

อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2534, หน้า 6) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อมี 3 ลักษณะ คือ

1. ความเชื่อที่ตรวจสอบหรือพิสูจน์แล้วตรงกับความเป็นจริง เช่น ไฟร้อน น้ำแข็งเย็น
2. ความเชื่อที่ตรวจสอบหรือพิสูจน์แล้วไม่ตรงกับความเป็นจริง เช่น คนโบราณเชื่อว่าโลกแบน ฟาร์องเกิดจากรามสูรขว้างขวาน
3. ความเชื่อที่ตรวจสอบหรือพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องผี นรก สวรรค์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ บาบี่ บุญ

ชอบ ดีสวนโลก (2526, หน้า 68-69) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อของชาวอิสลามพบว่า การนับถือศรัทธาซึ่งทำให้เกิดความเชื่อของชาวอิสลาม ได้มีวิวัฒนาการตามประวัติศาสตร์ โดยได้กำหนดลำดับแห่งการนับถือ และศรัทธาเป็นขั้นตอนตามวิวัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์ คือ

1. การนับถือธรรมชาติ เมื่อมนุษย์เกิดมา มีธรรมชาติต่าง ๆ ให้เห็นและได้สัมผัสซึ่งมนุษย์ได้รับความสุขบ้าง และความทุกข์บ้าง จากสัมผัสธรรมชาติทำให้มนุษย์คิดว่าธรรมชาติมีอำนาจสามารถบันดาลความสุขความทุกข์แก่ตนได้ จึงเชื่อว่าธรรมชาตินั้นมีชีวิต มีอำนาจแล้วทำให้มนุษย์เกรงกลัวกราบไหว้

2. การนับถือผีสาวเทวดา มนุษย์สงสัยว่าธรรมชาติสามารถบันดาลให้เกิดภาวะผันแปรไปได้ต่าง ๆ หรือบันดาลให้เกิดความสุขความทุกข์แก่ตนได้ จะต้องมียานาจรักษาอย่างสิงสถิตอยู่ สิ่งนั้นเรียกว่า วิญญาณอาจจะเป็ผีสาวมารร้าย หรืออาจเป็นเทวะกลายเป็นความเชื่อทางอำนาจผีสาวเทวดา เชื่อว่าทุกอย่างในโลกล้วนมีวิญญาณ

3. การนับถือบรรพบุรุษ นักโบราณคดีได้ขุดค้น และศึกษาซากและหลุมฝังศพมนุษย์จนสรุปได้ว่ามนุษย์แต่โบราณนับถือบูชาบรรพบุรุษของตนเองบนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า มนุษย์เมื่อตายไปแล้วยังมีวิญญาณเหลืออยู่และคอยเฝ้าดูความสุขความทุกข์ของลูกหลาน และการบูชาบรรพบุรุษเกิดจากสาเหตุ 2 ประการคือ ความเกรงกลัวและความกตัญญู

ชฎ ชาวคอง และอัตตา เจริญโรจน์ (2528, หน้า 26-31) เสนอบทความเกี่ยวกับผีปู่ตาสรุปว่าผีปู่ตามีความหมายถึง บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ความเชื่อเรื่องผีปู่ตามีกลไกในการต่อยอดความเชื่อว่ายู่ตลอดเวลาโดยพิธีเลี้ยงผีทุกเดือนห้าและเดือนเก้าของปี หรือเลี้ยงเมื่อมีการผีผีทุกครั้ง พิธีกรรมจึงเป็นเสมือนหนึ่งการรวมญาติเป็นการเน้นย้ำความเชื่อตลอดจนกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่พึงปฏิบัติ และไม่พึงปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นผีปู่ตาจึงเป็นขบวนการทางสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งมีการส่งทอดความรู้ทางสังคม และกฎหมายประเพณีต่อไปยังคนรุ่นหลัง โดยผ่านพิธีกรรมซึ่งมีผู้อาวุโสเป็นหลักในการอบรมสั่งสอนดูให้ลูกหลานใช้ชีวิตอยู่ในครรลองความถูกต้องเป็นการกระชับความสัมพันธ์ที่ดีของกลุ่มเครือญาติ

คณะกรรมการแผนชาติประเพณี วิทยาลัยครูมหาสารคาม (2525, หน้า 1-54) ได้รวบรวมประเพณีของอีสาน พิมพ์แจกในงานมรดกอีสานครั้งที่ 4 มีประเพณีทั้งหมด 14 ประเพณี ดังนี้

1. ประเพณีขึ้นบ้านใหม่
2. ประเพณีกินดอง (แต่งงาน)
3. ประเพณีนางแมว นางคัง
4. ประเพณีเลี้ยงปู่ตา
5. ประเพณีบุญข้าวสาก
6. ประเพณีบุญข้าวจี

7. ประเพณีบุญคุณลาน กุ่มข้าวใหญ่
8. ประเพณีบุญผาสาทผึ้ง
9. ประเพณีรำผีฟ้า
10. ประเพณีแก้เสียเคราะห์
11. ประเพณีโองข้าว
12. ประเพณีบุญบังไฟ
13. ประเพณีบุญพระเวส
14. ประเพณีบุญกองหมก (ฮด)

คณะกรรมการกลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ม.ป., หน้า 93)

เขตการศึกษา 10 จังหวัด อุบลราชธานี ได้รวบรวมประเพณีต่างๆ ของชาวอีสานเอาไว้ทั้งหมด 30 ประเพณี ดังนี้

1. ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด
2. ประเพณีการบวช
3. ประเพณีสรงน้ำพระ
4. ประเพณีการกินคอง
5. ประเพณีการแต่งแก้มูซา
6. ประเพณีการบ๋า
7. ประเพณีการสู้ขวัญก่อง
8. ประเพณีการสื่อนขวัญ
9. ประเพณีการขึ้นเฮือนใหม่
10. ประเพณีเอาบุญเฮือน
11. ประเพณีปั่วคนไข้
12. ประเพณีทำบุญอายุ
13. ประเพณีสงฆ์เข้ากรรม
14. ประเพณีเอาหัวเอาฟัน
15. ประเพณีบุญข้าวจี
16. ประเพณีบุญพระเวส
17. ประเพณีบุญสงฆ์ครานต์
18. ประเพณีบุญเดือนหก

19. ประเพณีบุญข้า้ชะ
20. ประเพณีบุญเข้าพรรษา
21. ประเพณีข้าวประดับดิน
22. ประเพณีบุญข้าวสาก
23. ประเพณีออกพรรษา
24. ประเพณีบุญกฐิน
25. ประเพณีเกี่ยวกับการตาย
26. มารยาทของไทยอีสาน
27. ประเพณีการไหลเอื้อไฟ
28. ประเพณีฟ้อนเลาะตูป
29. การฟ้อนเชิงภูไทย
30. รำโล้ทั้งบั้ง

ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูนครราชสีมา (2525, หน้า 1-392) ได้กล่าวถึงประเพณีของชาวอีสานเอาไว้ 7 ประเพณี ดังนี้

1. ประเพณีค้ำโพธิ์ค้ำไทรและต่อสะพาน
2. ประเพณีสงกรานต์
3. ประเพณีทำบุญวันสารท
4. ประเพณีแห่เทียนพรรษา
5. ประเพณีแข่งเรือที่พิมาย
6. ประเพณีทำบุญบั้งไฟ
7. ประเพณีเล่นซำเจ้าหงส์

อุบลราชธานี วิทยาลัยครู (2520, หน้า 1-185) กล่าวถึงเรื่องราวจังหวัดอุบลราชธานีและวัฒนธรรมด้านต่างของชาวอีสาน ผู้รู้หลายท่านกล่าวถึงรายละเอียดของประเพณีซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษากันเป็นอย่างยิ่ง ประเพณีดังกล่าวที่ปรากฏ มีดังนี้

1. เกร็ดพิธีทำบุญพระเวส
2. บุญพระเวส
3. มอชิง
4. ประเพณีทำบุญชาวอีสาน
5. พิธีสู่ขวัญ

6. เรือนสาม น้ำสี่
7. ฮีต 12 คลอง 14
8. ประเพณีสงกรานต์
9. ประเพณีกินดอง
10. ศิลป์ - วัฒนธรรม อาริยประเพณี

พระราชกิตติโสมณ (2526, หน้า 1-31) ได้ศึกษารายเอียดเกี่ยวกับการทำบายศรีสู่ขวัญเนื่องในโอกาสต่างๆ ไว้อย่างละเอียดในหนังสือเรื่อง คำบายศรีสู่ขวัญประเพณีบายศรีสู่ขวัญ และหนังสืออ่านเสริมความรู้เรื่องการบายศรีสู่ขวัญ

พระอรียานวัตร เขมจารี (2529, หน้า 1-67) ได้กล่าวถึงประเพณีของอีสานเอาไว้ในหนังสือประเพณีของชาวอีสาน บางเรื่อง เล่ม 1 มีทั้งหมด 6 ประเพณี คือ

1. ประเพณีกินดองอีสาน
2. พิธีปฏิบัติศพผู้ตายชาวอีสาน
3. ประเพณีอาชีพทำน้ำมันยาง
4. ดันยางบงสร้างศาสนาสถาน
5. ประเพณีโคต่าง - โป่งลาง
6. ประเพณีโคเกี่ยวนชาชาวไทยอีสาน

นอกจากที่ยกมากล่าวไว้ยังมีงานเขียนของอีกหลายท่านที่ได้พูดถึงประเพณีของชาวอีสานเอาไว้ ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่ ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่จะตรงกับรายละเอียดในเอกสารที่กล่าวมาแล้ว

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2528, หน้า 176-187) ได้เขียนบทความเรื่อง ฮีต 12 คลอง 14 เอาไว้โดยกล่าวถึงฮีต 12 ว่าเป็นจารีตประเพณีที่ปฏิบัติกันในแต่ละเดือนจนครบ 12 เดือน การกล่าวถึงเป็นทำนองสรุปความ และนำคำกลอนประกอบบ้างเล็กน้อย ประเพณีทั้ง 12 เดือน มีดังนี้

เดือนเจียง	ประเพณีนิมนต์สังฆเจ้าเข้ากรรม
เดือนยี่	ประเพณีทำบุญคูณข้าว
เดือน 3	ประเพณีบุญข้าวจี่
เดือน 4	ประเพณีทำบุญพระเวส
เดือน 5	ประเพณีทำบุญขึ้นปีใหม่หรือตรุษสงกรานต์
เดือน 6	ประเพณีทำบุญวิสาขบูชา

- เดือน 7 ประเพณีทำบุญบูชาเทวดาอารักษ์หลักเมือง
- เดือน 8 ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา
- เดือน 9 ประเพณีบุญข้าวประดับดิน
- เดือน 10 ประเพณีบุญข้าวสาก
- เดือน 11 ประเพณีบุญออกพรรษา
- เดือน 12 ประเพณีบุญกฐิน

นอกจากนี้ จารุบุตร เรื่องสุวรรณม ยังได้กล่าวถึงเรื่อง คลอง 14 โดยกล่าวไว้เพียงสั้น ๆ เป็นทำนอง ถอดความจากสำนวนเดิม ครอง 14 ชื่อ ที่กล่าวถึงแบ่งเป็นคลองของ 3 กลุ่ม คือ คลอง 14 ชื่ออันเป็นกฎหมายสำหรับพระราชากรองบ้านเมือง ครอง 14 ชื่อ สำหรับบุคคลธรรมดา

วิมลพรรณ ปิตรวัชชัย (2516, หน้า 1-116) เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้ศึกษา ฮิต 12 เอาไว้ อย่างละเอียดโดยกล่าวถึงที่มา มูลเหตุของประเพณี กำหนดวัน เวลา ที่ปฏิบัติประเพณี ตอนท้ายยังได้กล่าวถึงประเพณีอื่น ๆ อีกด้วย ฮิต 12 ที่กล่าวถึง มีดังนี้

เดือนอ้าย สังฆเจ้าเข้ากรรม

เดือนยี่ บุญคุณลาน

เดือนสาม บุญข้าวจี

เดือนสี่ บุญเผาต

เดือนห้า บุญสงกรานต์

เดือนหก บุญวิสาขะ บุญบั้งไฟ

เดือนเจ็ด บุญซำชะ

เดือนแปด บุญเข้าพรรษา

เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน

เดือนสิบ บุญข้าวสาก

เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา

เดือนสิบสอง บุญกฐิน

ประเพณีที่กล่าวถึง มีดังนี้

1. ประเพณีแห่นางแมว
2. ประเพณีเต้าแม่ นางดั่ง
3. ประเพณีเต้าแมวนางแมว

4. ประเพณีสวดคาถาปลาค้อ
5. ประเพณีเทศน์พญาคันคาก
6. ประเพณีโยนครกโยนสาก
7. ประเพณีแห่ข้าวพังก้อน
8. ประเพณีลงแขก

ศิริ ไตรติลานนท์ (2529, หน้า 1-15) ได้รวบรวมฮีต 12 ครอง 14 ไว้ดังนี้

เดือนอ้าย	บุญเข้ากรรม
เดือนยี่	บุญอุบลาน
เดือนสาม	บุญข้าวจี
เดือนสี่	บุญพระเวส
เดือนห้า	บุญสงน้ำ
เดือนหก	บุญวิสาขบูชา บุญบั้งไฟ การเลี้ยงตาแขก การแหกนา
เดือนเจ็ด	บุญช่าชะ พิธีเลี้ยงปู่ตา
เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา อาสาพหุบูชา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	บุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา
เดือนสิบสอง	บุญกฐิน

คลอง 14 แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. ครอง 14 ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติของชาวบ้านหรือประชาชนทั่วไป
2. ครอง 14 ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติของนักปกครอง ผู้มีอำนาจ วาสนา

ได้เป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครองคนอื่น

สาร สารระเทศนานันต์ (2522, หน้า 1-98) เรียบเรียงฮีต 12 ครอง 14 ไว้อย่างละเอียด ตอนต้นกล่าวถึงฮีต 12 โดยแยกกล่าวถึงประเพณีในแต่ละเดือนจนครบ 12 เดือนแล้วจึงกล่าวถึงประเพณีอื่นๆ อีก 14 ประเพณี ดังนี้

เดือนอ้าย	บุญเข้ากรรม
เดือนยี่	บุญอุบลาน
เดือนสาม	บุญข้าวจี
เดือนสี่	บุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ

เดือนห้า	บุญสงกรานต์
เดือนหก	บุญบั้งไฟ
เดือนเจ็ด	บุญซำฮะ
เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	บุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา
เดือนสิบสอง	บุญกฐิน

ประเพณีอื่น ๆ มีดังนี้

1. บุญผ้าป่า
2. บุญแห่ดอกไม้
3. บุญแห่ข้าวพันก้อน
4. บุญแจกข้าว
5. บุญพรรษาค้าง
6. บุญแห่นางแมว
7. บุญแห่นางคิ่ง
8. บุญเลี้ยงแม่ นางคิ่ง
9. บุญเล่นแม่ นางกวัก
10. เทศน์พญากันตาค
11. การสวดคาถาปลาต้อ
12. การเล่นโยนครกโยนสาก
13. การเล่นแม่ นางซ้องหรือ นางซ่อง
14. ประเพณีตุงแขก

ลักษณะการกล่าวถึงประเพณีต่าง ๆ นั้นทำไว้อย่างละเอียด โดยเริ่มกล่าวจากความเป็นมา มูลเหตุที่เกิดประเพณี วิธีดำเนินการ คำสวดวิญ หรือบางครั้งก็เป็นคาถาตามลักษณะของประเพณีนั้น

กิ่งแก้ว อัครถาวร (2519, หน้า 1–366) ได้เรียบเรียงหนังสือคติชนวิทยาขึ้น เพื่อใช้ประกอบการศึกษาภาคสนามและการค้นคว้าวิจัย ตอนหนึ่งของเนื้อหาทั้งหมดผู้เขียนได้อธิบายความเกี่ยวกับเรื่องนิทาน ความเชื่อ ประเพณี เอาไว้ เกี่ยวกับเรื่องประเพณีประเภทและ

สาเหตุที่เกิดความเชื่อ ด้านประเพณีได้พูดถึงชนิดของประเพณี ที่มาของประเพณีวัฒนธรรม
ของประเพณี และสาเหตุที่ต้องช่วยกันธำรงรักษาประเพณีไว้

กิ่งแก้ว อรรถากร (2519, หน้า 1-366) เขียน “ลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทย”
ไว้ในเอกสารไทยศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช โดยได้กล่าวถึงบทบาทของพิธีกรรม
พิธีกรรมแห่งหมู่คณะพิธีกรรมตามปฏิทิน พิธีกรรมแห่งหมู่คณะพิธีกรรมในระยะ
หัวเลี้ยวหัวต่อ และพิธีรักษาโรค ข้อเขียนนี้ทำให้เข้าใจลักษณะของประเพณีและการจัด
ประเภทของประเพณีได้ดียิ่งขึ้น

กุลหลาบ มัลลิกะมาส (2516, หน้า 1-273) รวบรวมเรื่องราวทางคติชนจากท้องถิ่น
ต่าง ๆ ในประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2509 นำมาศึกษาเพื่อจัดกลุ่มข้อมูลและแนะแนวทาง
การศึกษาทางคติชนวิทยา ผลการศึกษาพบว่า ข้อมูลที่ได้มาสามารถนำมาจัดเป็นกลุ่มได้
2 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่ม 1 เป็นคติชาวบ้านทั่วไป ก็เกี่ยวกับเรื่องความเชื่อ ตำนาน ประวัติ
สถานที่ต่าง ๆ กลุ่มที่ 2 เป็นเรื่องนิทานชาวบ้าน

จารุวรรณ ชรรณวัตร (ม.ป.ป., หน้า 106-113) ได้แบ่งความเชื่อของชาวอีสานเอาไว้
11 ประเภท ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องโชคลาง ฤกษ์ยาม
2. ความเชื่อเรื่องความฝัน
3. ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ
4. ความเชื่อเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ
5. ความเชื่อเรื่องภูติ ผี ปีศาจ
6. ความเชื่อเรื่องลักษณะของบุคคล
7. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์
8. ความเชื่อเรื่องเวทมนต์ คาถา
9. ความเชื่อเรื่องยากลางบ้าน
10. ความเชื่อเรื่องการนับถือผี
11. ความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับเครื่องรางของขลัง

จิราภรณ์ ภัทรานุกัทร (2528, หน้า 12-22) ได้ศึกษาสถานภาพการศึกษาเรื่อง
คติความเชื่อของคนไทย โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารที่มีผู้รวบรวมเอาไว้การศึกษาครั้งนี้
จิราภรณ์ ได้แบ่งประเภทความเชื่อของคนไทยออกได้ ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ ความเชื่อถือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติที่มนุษย์ยังไม่สามารถอธิบายได้
  2. ความเชื่อเรื่องการเกิด การตาย และช่วงเวลาที่สำคัญในชีวิต
  3. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการนับถือผี ซึ่งถือว่าเป็นความเชื่อดั้งเดิมในสังคมไทยก่อนจะมีการนับถือศาสนา
  4. ความเชื่อเกี่ยวเนื่องกับศาสนา เป็นความเชื่อเมื่อคนไทย นับถือศาสนาเมื่อพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ
  5. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์
  6. ความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับครัวเรือน และที่อยู่อาศัย ความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งบ้านเรือน และเครื่องใช้ไม้สอยในครัวเรือน
  7. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ เนื่องจากอาชีพบางอาชีพต้องเรียนจากครูหรือต้องเสี่ยงอันตราย จึงเกิดความเชื่อในเรื่องการเรียนหรือการประกอบอาชีพนั้น
  8. ความเชื่อ ซึ่งเป็นลักษณะผสมผสานของความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน
- ธวัช ปุณโณทก (2528, หน้า 350-392) ศึกษาความเชื่อพื้นบ้าน อันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวอีสาน โดยกำหนดขอบเขตการศึกษาว่า เป็นความเชื่อก่อน พ.ศ. 2464 ซึ่งเป็นปีที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา การศึกษาครั้งนี้ได้ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ดำเนินนิทานปรัมปรา สรุปความเชื่อได้ ดังนี้

1. ความเชื่อในการกำเนิดโลก
2. ความเชื่อเรื่องมนุษย์คู่แรกที่เป็นต้นกำเนิดของเผ่าพันธุ์
3. ความเชื่อเรื่องวีรบุรุษและรัฐ
4. ความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญูณในสังคมอีสาน

- 4.1 ผีแถน หรือผีฟ้าแถน
- 4.2 ผีปู่ตา วิญญูณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน
- 4.3 ผีมหัศจรรย์หลักเมือง
- 4.4 ความเชื่อเรื่องผีอื่น ๆ

ประสาธ อิศรปริดา และคนอื่น ๆ (2518, หน้า 1-58) ศึกษาความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวอีสาน ผลการศึกษาพบว่าความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวต่าง ๆ มีความผูกพันกันอย่างแยกกันไม่ออกกับสถานบันอื่น ๆ ของสังคมหมู่บ้าน นั่นคือ ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวเปรียบเสมือนเครื่องควบคุมความประพฤติ และศีลธรรมต่าง ๆ ไม่ให้ชาวบ้าน

พฤติศึจารีตประเพณี และนอกจากนี้ยังเป็นเครื่องชี้ทางการดำเนินชีวิตทั้งการเกษตร การรักษาโรค การบริโภคน การสร้างที่อยู่อาศัย ฯลฯ ตลอดจนการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชาวชนบท

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2518, หน้า 54-58) ศึกษาเรื่องคติความเชื่อ โดยเสนอว่า ความเชื่อคือสิ่งที่มนุษย์ค่อยๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจ โดยอาศัยเวลาแห่งการเรียนรู้หลายพันปี ความเชื่อมีอำนาจลึกลับจะบันดาลให้มนุษย์เป็นไปทั้งทางดีและทางร้าย ดังนั้นเพื่อป้องกันไม่ให้ถูกลงโทษ จึงต้องเอาใจใส่สิ่งลึกลับนั้นด้วยวิธีการได้แบ่งประเภทความเชื่อออกเป็น 6 ประเภท ดังนี้

1. ความเชื่อที่เกิดจากความกลัว เหตุที่กลัวเพราะไม่รู้ และเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นย่อมมีผู้กระทำทั้งสิ้น
2. ความเชื่อที่เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติและ การสังเกตจากธรรมชาติ เพราะธรรมชาติคือสิ่งที่มนุษย์ประสบอยู่ทุกวัน
3. ความเชื่อเกี่ยวกับยากกลางบ้าน
4. ความเชื่อทางไสยศาสตร์และคาถาต่าง ๆ
5. ความเชื่อ โชคลาง
6. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยามนิมิต ผืน

พระอริยานุวัตร เชมจารี (2528, หน้า 1-65) ได้กล่าวถึงความเชื่อของคนอีสานที่รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ดังนี้

1. เชื่อในฤกษ์ยาม
2. เชื่อเทวดาผีนางนางไม้
3. เชื่อพระภูมิเมือง
4. เชื่อผีวิญญาณบรรพบุรุษ
5. เชื่อลางสังหรณ์
6. เชื่อจอมปลวกหมูดี
7. เชื่อลางไก่ป่า อีแร้งจับหลังคาเรือน
8. เชื่อนกแสก งูเห่า งูสิง
9. เชื่อปาปะเคราะห์ นิ่งข้าว-หุงข้าว
10. เชื่อประเพณีสุตธาต-ชะตา
11. เชื่อประเพณีผูกเสี่ยว

12. เชื่อบรรพหลักรอง 14 ฯลฯ

อานนท์ อากาภิรมณ์ (2514, หน้า 52-54) ศึกษาความเชื่อของมนุษย์ที่ปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และมีแนวโน้มว่าจะปฏิบัติต่อไปในอนาคต ความเชื่อดังกล่าว ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลางสิ่งต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นโชคลางนั้น เมื่อนำมาจัดรวมกลุ่มกันแล้ว มีอยู่ 6 ประเภท คือ

1. นามธรรมของสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต คือ ชื่อของคน สัตว์ สิ่งของ สถานที่
  2. รูปร่างของสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ได้แก่ รูปร่าง ลักษณะของคน สัตว์ สิ่งของ สถานที่และยังรวมไปถึงตำแหน่งต่าง ๆ ในร่างกาย เช่น ไผ่ ป่าน เป็นต้น
  3. ความฝัน เป็นการสะท้อนถึงโชคลางที่จะส่งผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินในอนาคต
  4. ประสบการณ์ ประสบการณ์บางอย่างถือว่าเป็นโชคลาง เช่น การพบงู การพบขบวนศพ เป็นต้น
  5. ปรัชญาทางธรรมชาติ
  6. พิธีกรรม คนไทยมีความเชื่อว่าพิธีกรรมต่างๆ นำมาซึ่งความสุขความเจริญของชีวิต เช่น การฝังเสาเอกเวลาปลูกบ้าน การปลูกที่นอนบ่าวสาวในวันแต่งงาน เป็นต้น
- บุญยงค์ เกศเทศ (2534) ศึกษาด้านมนุษยวิทยา พื้นฐานทางวัฒนธรรม ความเกี่ยวข้องระหว่างมานุษยวิทยากับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และศึกษาเผ่าพันธุ์มนุษย์ในเอเชียอาคเนย์ เผ่าชนในประเทศไทย รวมทั้งเผ่าชนในอีสาน และยังคงกล่าวถึงความเชื่อ คติคำสอนของชาวอีสานไว้ด้วย

ประเทือง คล้ายสุบรรณ์ (2531) กล่าวถึงวัฒนธรรมพื้นบ้านในเรื่องต่าง ๆ เช่น เพลงเด็ก เพลงชาวบ้าน ภาษิต ปริศนาคำทาย ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ภาษาถิ่น หัตถกรรมชาวบ้าน สถาปัตยกรรมชาวบ้าน ศิลปะชาวบ้าน การเล่นของเด็ก ระเบียบและละครชาวบ้าน ประเพณีพิธีกรรมชาวบ้าน แต่ละเรื่องอธิบายรายละเอียดและยกตัวอย่างประกอบอย่างชัดเจน

ประมวญ ดิคนินสัน (2521) กล่าวถึงคติชาวบ้านด้านมานุษยวิทยาเกี่ยวกับภาษา ความเชื่อ ศาสนา ศิลปกรรม ตลอดจนการประยุกต์สิ่งเหล่านี้เข้ากับชีวิตประจำวันและกล่าวถึงพญาเชิงฆานุษยวิทยาวัฒนธรรม เปรียบเทียบพญาเครือและคำเครือ อธิบายความหมายของพญาไว้ด้วย

มานะ จันทร์อ่อน และคนอื่น ๆ (ม.ป.ป.) รวบรวมประเพณีชาวอีสานไว้ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การบวช การหุด ประเพณีกินดอง แต่งแก้ บำ คู่ขวัญ เอาบุญเฮือน บัวคนไข้ ต่ออายุ เข้ากรรม และกล่าวถึงบุญในเทศกาลต่าง ๆ บุญตามฮีตสิบสอง และประเพณีของชนกลุ่มน้อยบางกลุ่มในอีสาน

การแสดงพื้นบ้านและเพลงลูกทุ่ง

กิ่งแก้ว อัดฉากร (2519, หน้า 195) ได้ศึกษา “อารมณ์จากเพลงกล่อมเด็ก” ผลการศึกษานำเสนอในหนังสือคติชนวิทยาของหน่วยศึกษานิเทศน์ กรมการฝึกหัดครู สรุปได้ว่า เนื้อความในกลอนเพลงกล่อมเด็ก แสดงอารมณ์ต่าง ๆ กัน เช่น แสดงความรัก ความเข้าใจ แสดงความรักระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาว แสดงอารมณ์กตค้น และอารมณ์กระทบกระเทือน เป็นต้น มีการแสดงอารมณ์ที่ไม่เหมาะสมกับเด็กปรากฏอยู่บ้าง แต่โดยทั่วไปแล้วเพลงกล่อมเด็กจะมีความเหมาะสมกับเด็ก

สุมาลย์ เรื่องเศษ (2516, หน้า 536) ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน ในหัวข้อเรื่อง “เพลงพื้นเมืองจากพนมทวน” เสนอผลการศึกษาค้นคว้าเป็นปริญญาานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ผู้ศึกษาได้ศึกษารวบรวม เพลงพื้นเมืองในตำบลพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี โดยแบ่งเพลงพื้นเมืองเป็น 3 ตอน คือ เพลงเด็ก เพลงประกอบการละเล่นพื้นเมือง และเพลงประกอบพิธี ซึ่งเพลงแต่ละตอนนี้ได้ แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ ดังนี้ ตอนที่ 1 เพลงเด็ก แบ่งประเภทเป็น เพลงกล่อมเด็ก เพลงปลอบเด็ก และบทเล่นเด็ก ตอนที่ 2 เพลงประกอบการเล่นพื้นเมือง แบ่งประเภทเป็น เพลงรำวง เพลงปฏิพากย์ และเพลงประกอบการเล่นเบ็ดเตล็ด ตอนที่ 3 เพลงประกอบพิธี แบ่งประเภทเป็น เพลงแห่นางแมว และปั้นเมฆ เพลงพานฟ้า เพลงสงคอดำพวน เพลงชักกระดาน เพลงพืชมธุรา เพลงร้อยพรรษา บททำขวัญ บทเช่นผี และบทแห่ ผลการศึกษาค้นคว้าสรุปได้ว่า เพลงเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของคนในสังคมชนบท เพลงพื้นเมืองส่วนมากเป็นเพลงเกี่ยวกับประเพณีอันเนื่องมาจากการกสิกรรม เนื้อหาของเพลง จะเกี่ยวข้องกับสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ ประเพณี ความเชื่อ ทศนคติ เหตุการณ์ประทับใจของคนในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านใช้การเล่นเพลงผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานประจำ

สุกัญญา ภัทรราชย์ (2523, หน้า 416) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านเรื่อง “เพลงปฏิพากย์ : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิเคราะห์” เสนอผลการศึกษาค้นคว้าเป็นวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งผลการศึกษาค้นคว้าพบว่าเพลงปฏิพากย์แบ่งตามลักษณะเนื้อหาเพลง ได้ 2 ประเภท คือ เพลงปฏิพากย์สั้น และเพลงปฏิพากย์ยาว เพลงปฏิพากย์สั้นกำเนิดในระยะแรก จากการรวมหมู่เพื่อประโยชน์ในการทำงานร่วมกัน และการรวมหมู่เพื่อแสวงหาความสนุกสนานเพลิดเพลินในเทศกาลรื่นเริง เพลงในระยะแรกนั้นหาในเชิงเกี่ยวพาราตี เข้าเหย้ากันอย่างง่าย ๆ ทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ เพลงยังไม่มี การแบ่งแยกและคนคู่ออกจากกัน ในระยะหลังมีการผูกโครงเรื่องให้ซับซ้อน มีการสมมติบทบาทให้มีลักษณะเป็นการแสดงจึงเกิดปฏิพากย์ยาวขึ้น กลุ่มคนร้องและกลุ่มคนฟังจึงเริ่มแยก ออกจากกัน

สิทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2512, หน้า 210) ได้ศึกษาคติชาวบ้านภาคใต้ โดยศึกษารวบรวมเพลงกล่อมเด็ก ภาษา ความเชื่อ และนิทานชาวบ้าน ซึ่งผู้ศึกษาได้อธิบายเนื้อหาของ เพลงกล่อมเด็กว่า มีเนื้อหอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่กล่อมให้เด็กนอนจนถึงนิทานลูกสาวชาวบ้าน นอกจากนี้เพลงกล่อมเด็กยังให้ความรู้ทางด้านภาษา ทั้งยังสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ ของคนในสังคมด้วย

ผอบ โปษะกฤษณะ และคนอื่น ๆ (2527, หน้า 227) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเพลงกล่อม เด็กและเสนอเป็นรายงานวิจัย เรื่อง “เพลงกล่อมเด็กและเพลงประกอบการเล่นเด็กภาคกลาง 16 จังหวัด” โดยรวบรวมวิเคราะห์บทกล่อมเด็กและบทประกอบการเล่นเด็กภาคกลาง 16 จังหวัด ในด้าน ภาษา วรรณคดี และความสัมพันธ์กับสังคม อีกทั้งยังเปรียบเทียบผลของ การศึกษาพบว่า เพลงกล่อมเด็กส่วนใหญ่ใช้ภาษาง่าย ๆ ฟังแล้วเข้าใจได้ทันที ในด้านวรรณคดี พบว่า เพลงกล่อมเด็กบางบทเป็นหลักฐานอ้างอิงถึงวรรณคดีเก่า ๆ เช่น อิเหนา ไชยเชษฐ ามโนรา นอกจากนี้เพลงกล่อมเด็กส่วนใหญ่ยังให้อารมณ์สะเทือนใจ อาจเป็นความสะเทือนใจ ในความรัก ความผูกพันระหว่างพ่อแม่ลูก อารมณ์รัก อารมณ์แค้นระหว่างหนุ่มสาว ในด้าน สังคมนั้นเพลงกล่อมเด็กสะท้อนถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนในแง่ต่าง ๆ เช่น ประเพณี วัฒนธรรม ศรัทธา ความคิดเห็น และค่านิยมต่าง ๆ

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528, หน้า 211) ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน ภาคอีสานในหัวข้อ “บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ” เสนอผลการศึกษาค้นคว้าเป็นรายงานวิจัยเสนอต่อสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย สรุปผลการศึกษาค้นคว้า ได้ว่า หมอลำเป็นเพลงพื้นบ้านอีสานที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางและมีบทบาทต่อชุมชน

อีสานมาทุกยุคทุกสมัย หมอลำมีบทบาทสำคัญอยู่สองประการ คือ บทบาทด้านพิธีกรรมและ บทบาทด้านมหรสพ บทบาทด้านพิธีกรรม คือ หมอลำผีฟ้า ซึ่งมีบทบาทโดยตรงในเรื่อง การผ่อนคลายความตึงเครียดในสังคม การควบคุมพฤติกรรมสังคมให้เป็นไปตามบรรทัดฐาน สร้างเอกภาพในการอยู่ร่วมกันในกลุ่มชนที่นับถือผีฟ้าตัวเดียวกัน ส่งเสริมดนตรีพื้นบ้านและการละเล่นบางอย่างและมีบทบาทในการลดช่องว่างระหว่างวิถีชีวิตแบบเก่าและแบบใหม่ บางส่วน สำหรับบทบาทของหมอลำด้านมหรสพนั้นมีบทบาทโดยตรงในด้านให้ความบันเทิง ให้การศึกษาเผยแพร่ศาสนาและปกป้องรักษาบรรทัดฐานของสังคม สร้างเอกภาพทางการเมืองและความคิด และเครื่องสื่อสารชาวบ้านและบทบาทด้านมหรสพที่แฝงเร้น คือ บทผ่อนคลายความเจ็บปวด และความคับข้องใจอันเกิดจากกรอบสังคมและปัญหาในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ผู้วิจัย ยังพบว่า บทบาทของหมอลำแต่ละบทบาทจะเปลี่ยนแปลงไปตาม ความเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน

สมจิตร กัลยาศิริ (2524, หน้า 268) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้าน ในหัวข้อเรื่อง “ศึกษาและวิเคราะห์เพลงพื้นเมืองและการละเล่นพื้นเมืองของจังหวัด สุรินทร์” เสนอผลการศึกษาเป็นวิทยานิพนธ์ ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สรุปผลการศึกษาค้นคว้าไว้ว่า เพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านของจังหวัด สุรินทร์ได้รับอิทธิพลจากเขมร นอกจากนี้ยังได้แสดงให้เห็นวัฒนธรรมด้านความเชื่อเกี่ยวกับการเข้าทรงสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และค่านิยม เพลงพื้นบ้านละการละเล่นพื้นบ้าน ในสมัยโบราณเป็นที่ชุมนุมพบปะพูดคุยทำความรู้จักในหมู่หนุ่มสาว ก่อให้เกิดความรักนำไปสู่ การเลือกคู่ครอง และผู้วิจัยได้แสดงความคิดเห็นว่า เพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้าน นอกจากจะมีความสำคัญดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีความสำคัญที่เกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม ในด้านอื่นด้วย

วิทยาลัยครูสุรินทร์ (2526, หน้า 336) ได้รวบรวมบทความเรื่องเพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 18 เรื่อง ว่าด้วยเรื่องจังหวัดสุรินทร์ตั้งแต่ประวัติ จังหวัดสุรินทร์ในอดีต ภาษา ประเพณี การละเล่นพื้นเมือง เพลงพื้นเมือง และคุณค่าของ เพลงพื้นเมือง และคุณค่าของเพลงพื้นเมืองจังหวัดสุรินทร์

สมจิตร กัลยาศิริ (2524, หน้า 151) ได้กล่าวถึงการละเล่นพื้นเมืองของจังหวัด สุรินทร์ไว้ในหนังสือการวิเคราะห์เพลงพื้นบ้าน และการละเล่นพื้นบ้านของจังหวัดสุรินทร์ได้ แบ่งเป็นเพลงประกอบการเล่น 25 เพลง เพลงประกอบพิธีกรรม 5 เพลง เพลงกล่อมเด็ก 17 เพลง และการละเล่นพื้นเมือง 3 ประเภท วิเคราะห์คุณค่าของเพลงพื้นเมืองในด้านภาษา

สังคมวิทยา อารมณฺ์ จริยศาสตร์ จิตวิทยา และดนตรี

ภูมิจิต เรื่องเศษ (2528, หน้า 203) ได้กล่าวถึงกันตรึมไว้ในงานวิจัยเรื่องกันตรึม เพลงพื้นบ้านของชาวเขมร ในจังหวัดสุรินทร์ โดยศึกษาเพลงกันตรึมในเขตอำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 5 คณะ อำเภอประโคนชัย จำนวน 5 คณะ โดยรวบรวมทำนองเพลง และบทเพลงกันตรึมและศึกษาในด้านรูปแบบ เนื้อหา ลักษณะคำประพันธ์ ศึกษาเปรียบเทียบ ลักษณะการขับร้องกับเพลงพื้นบ้านภาคกลาง วิเคราะห์คุณค่าเพลงกันตรึมในด้านสังคมวิทยา และจิตวิทยา

ผกา เบญจกาญจน์ (2523, หน้า 158) ได้ศึกษาวิเคราะห์การเล่นพื้นเมืองของ อีสานใต้ โดยศึกษาประวัติความเป็นมา จุดมุ่งหมายของการเล่น ลักษณะการเล่น จำนวนผู้เล่น โอกาสที่แสดง เครื่องดนตรี นักร้อง และจังหวัดลพบุรี การศึกษาพบว่าการเล่นพื้นเมือง เป็นการละเล่นเกี่ยวกับประเพณีความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อม ฉันทลักษณ์ส่วนใหญ่เป็นกลอน ชาวบ้าน

เครือจิตร ศรีบุญนาถ (2524, หน้า 91 – 93) ได้ศึกษาการฟ้อนรำของชาวไทยเขมร ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ และได้กล่าวถึงการละเล่นการขับร้องเจรียงไว้ว่า เจรียงหรือ จำเจรียง หมายถึง การร้อง แบ่งออกเป็นหลายประเภท แต่ละประเภทจะมีลักษณะการร้อง ที่แตกต่างกันออกไป เช่น เจรียงชั้นตุง แปลว่าร้อยตุงเม็ด เป็นการร้องในเทศกาลงานต่าง ๆ เรื่องงานบวช มีคันเบ็ดเป็นอุปกรณ์ โดยใช้ขนมหรือผลไม้เป็นเหยื่อล่อ ระหว่างหนุ่มสาว เจรียงนอรแก้ว เป็นการร้องโต้ตอบกันระหว่างชายหญิง มีลูกคู่ร้องรับ ผู้เล่นจะเข้าแถวสอง แถวหันหน้าเข้าหากัน เจรียงบึงนาหรือแก้วฟ้า วิถีเล่นคล้ายเจรียงนอรแก้ว เจรียงกันตรอมกัย เป็นการเล่นคนเดียว ไม่มีดนตรีเป็นแบบแผน ใช้วิธีการคบมือหรือตีขอ เป็นการว่ากลอนสด ใช้ปฏิภาณไหวพริบ เจรียงตรัว (ขอ) เป็นการร้องโต้ตอบกัน 2 คน มีขอประกอบคำเจรียง มีลักษณะคล้ายการลำเจรียงจะเปย เป็นเจรียงนั่งร้องคนเดียว พอจบวรรคหนึ่งก็คิดจะจับปี ทำนองเป็นเพลงอาัยยทั้งหมด เจรียงจรวง เป็นเจรียงที่นั่งเจรียงได้ตอบถามกันเป็นเรื่องตำนาน สุภาษิต เป็นคำร้องทำนอง “ลำ” เครื่องดนตรีมีปี่อ้ง โกล เจรียงเบริน เป็นการร้องเพลงคลอกับ เครื่องสาย คือ ขอ ผู้ร้องจะร้องคู่ชายหญิง ทำนอง “ลำ” เป็นเพลงเล่นได้ทุกงาน เรื่องที่เล่น มักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา

สงขม บุญค้อย (2522, หน้า 122 – 123) ได้กล่าวถึงเจรียงของชาวไทยอีสานใต้ไว้ ในการละเล่นพื้นบ้านอีสานไว้ว่า การเจรียงมีลักษณะเหมือนกับหมอลำและเพลงโคราช คนตรี ที่ใช้ประกอบในการเจรียง คือ แคน การเจรียงประกอบด้วยฝ่ายชาย 1 คน ฝ่ายหญิง 1 คน และ

คนเป่าแคนอีก 1 คน เจริญได้ตอบกันไปมา การเจริญจะเริ่มต้นด้วยบทไหว้ครู ปฏิสันถารกับผู้ฟัง การบอกกล่าวความสำคัญของงาน มีการยกนิทานมาประกอบ อาจเจริญเชิงกระทู้ถามทำนองการเทศน์ปฐจา วิสัชนา จากนั้นก็เจริญโดยทั่ว ๆ ไป มีบททยอกถ้อย เกี้ยวพาราสี ตลกคณอน การเจริญแบบนี้จึงเรียกว่า “เจริญเบริน”

จารุณี กองพลพรหม (2527) ได้กล่าวถึงการศึกษาการละเล่นพื้นบ้านสรุปได้ว่าการละเล่นพื้นบ้านเป็นกิจกรรมอันดับแรกที่ทำให้ชาวบ้านได้รับความบันเทิงใจ เนื้อความในเพลงสะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ

แจ่มจิต สุระเคโซ (2531) ได้ศึกษาภาพสะท้อนสังคมจากวรรณกรรมเพลงเพื่อชีวิตในช่วง พ.ศ. 2516 – พ.ศ. 2528 โดยแบ่งช่วงการศึกษาออกเป็น 4 ช่วง เพื่อให้เหมาะสมกับเหตุการณ์หรือบรรยากาศทางการเมือง สรุปว่า เนื้อหาของบทเพลงสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมไทยในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ค่านิยม การศึกษา อิทธิพลของวัฒนธรรมจากประเทศตะวันตก โดยเนื้อหาส่วนใหญ่ของบทเพลงจะกล่าวถึงภาพสะท้อนทางด้านการเมืองการปกครองในความเป็นจริงของสังคม

ชุมเดช เชนภิมล (2521) ได้ศึกษาภาพสะท้อนชีวิตชาวอีสานจากหมอลำ ผลการศึกษาพบว่า เนื้อหาคำร้องหรือคำกลอนลำนั้น ได้สะท้อนชีวิตและสังคมชาวอีสานในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ความเป็นอยู่ ชีวิตและสังคม ความแร้นแค้นยากจน ปัญหาเรื่องสุขภาพ หลากกลอนได้บรรยายภาพการทำงานอย่างละเอียด สะท้อนจากกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคม อาหารการกินที่ต้องอาศัยธรรมชาติ อาหารที่หาได้จากทุ่งนาซึ่งหาได้ง่าย แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวอีสาน การแต่งกายของผู้หญิงอีสานที่นิยมนุ่งซิ่น ผ้ามัดหมี่ ผ้าไหม วัฒนธรรม ประเพณี คำสอน สุภาษิต ฃญา การละเล่น ลักษณะนิสัยใจคอคนอีสาน ตลอดจนเหตุการณ์บ้านเมือง

ตรีศิลป์ บุญจจร (2523) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม และได้เสนอแนวทางในการศึกษาวรรณกรรมกับสังคมไว้ 3 ลักษณะ คือ

1. วรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนของสังคม การสะท้อนภาพสังคมของวรรณกรรม มิได้เป็นอย่างเอกสารประวัติศาสตร์ แต่เป็นการสะท้อนประสบการณ์ของผู้เขียนและเหตุการณ์ส่วนหนึ่งของสังคม วรรณกรรมจึงมีความเป็นจริงของสังคมสอดแทรกอยู่

2. สังคมมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมหรือนักเขียน นักเขียนอยู่สังคมย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคมในด้านต่าง ๆ เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา ปรัชญา การเมือง เศรษฐกิจ สถานการณ์ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้จะเป็นสิ่งกำหนดโลกทัศน์ของนักเขียน

3. วรรณกรรมหรือนักเขียนมีอิทธิพลต่อสังคม เพราะสามารถสร้างสรรค์วรรณกรรมให้มีชีวิต โน้มน้าวจิตใจการมองสถานการณ์ของนักเขียนจะเป็นการมองด้วยทัศนะที่กว้างไกลและลุ่มลึกภาพที่เห็นจึงเป็นยิ่งกว่าความเป็นจริง เพราะไม่เพียงแต่เสนอภาพปัจจุบันอย่างถึงแก่นของความเป็นจริงเท่านั้น แต่ยังสามารถคาดคะเนในความเป็นไปในอนาคตได้อีกด้วย

ประเสริฐ ไสววรรณ (2532) ได้ศึกษาวิเคราะห์นวนิยายและเรื่องสั้นสะท้อนชีวิตชาวชนบทอีสานของคำพูน บุญทวี ผลการศึกษาพบว่า ภาพชีวิตผู้คนชนบทอีสานในเรื่องสั้นของคำพูน บุญทวี มีลักษณะเรียบง่ายมีความผูกพันอยู่กับธรรมชาติอย่างแน่นแฟ้น ยึดถือค่านิยมและคคิความเชื่อตามบรรพบุรุษอย่างมั่นคงเหนียวแน่น ถึงจะมีฐานะยากจนแต่ก็ดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามอัตภาพ โดยผู้เขียนมุ่งที่จะเสนอชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวชนบทอีสาน โดยเฉพาะ การเขียนเป็นการนำเอาประสบการณ์มาเขียนและการใช้ถ้อยคำสำนวนภาษาอย่างมีศิลปะ ทำให้เรื่องสั้นและนวนิยายมีลักษณะเฉพาะ คำพูน บุญทวี จึงเป็นนักเขียนบันเทิงคดีที่มีความสามารถในการสะท้อนภาพรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับความเป็นอยู่ของคนชนบทอีสานโดยแท้

ปราณี วงษ์เทศ (2538) ได้เสนอแนวคิดในการศึกษาเพลงพื้นบ้านทางมานุษยวิทยาว่านักมานุษยวิทยาจะศึกษาเพลงหรือศิลปะด้านต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นพฤติกรรมด้านหนึ่งของมนุษย์และเป็นผลผลิตส่วนหนึ่งของสังคม เพื่อแสวงหาความเข้าใจสังคมวัฒนธรรมในชุมชนอย่างลึกซึ้ง ต่อแต่ ดังนั้น จึงศึกษาเพลงและศิลปะต่าง ๆ ในแง่ที่มีความสัมพันธ์หรือมีบทบาทต่อสังคมและวัฒนธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะทำให้ข้อมูลทางด้านความเชื่อ เศรษฐกิจ การเมือง ชีวิตความเป็นอยู่ ทัศนคติ อารมณ์ การใช้เหตุผล และความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ของบุคคลในสังคม โดยคำนึงถึงเฉพาะข้อเท็จจริงที่ได้จากข้อมูลภาคสนามเท่านั้น วรรณกรรมเพลงเป็นบทร้อยกรองอีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดจากสร้างสรรค์ของมนุษย์ การศึกษาเนื้อหาของเพลงจะทำให้เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมนวมทั้งได้รับทราบแนวคิด จินตนาการของผู้ประพันธ์อีกด้วย เนื่องจากในเนื้อเพลงย่อมบรรจุถ้อยคำหรือเนื้อหาที่แสดงถึงค่านิยมที่คนแสดงออกในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้เพลงยังเปรียบเสมือนเครื่องมือบันทึกประวัติศาสตร์ สามารถสะท้อนภาพสังคมได้เช่นเดียวกับวรรณกรรมประเภทอื่น

เรณู มหาวนา (2529) ได้ศึกษาภาพสะท้อนสังคมและคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ในเรื่องสั้นของนิมิต ภูมิदार จำนวน 169 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า โดยทั่วไปแล้วงานเขียนของนิมิต ภูมิदार มีคุณค่าสูงในเชิงสะท้อนภาพของสังคม 5 ด้าน คือ เศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง การปกครอง สภาพความเป็นอยู่ วัฒนธรรมและค่านิยม โดยสอดคล้องความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์สังคม การเสนอทางออกมีน้อย แต่การสะท้อนภาพสังคมจะเน้นหนักในด้าน สภาพและปัญหาของการศึกษาและความเป็นอยู่ในสังคมชนบท ลักษณะการสะท้อนภาพสังคม เป็นไปในลักษณะกว้างหลายแง่มุม การมองหรือวิเคราะห์ปัญหาอย่างหลากหลาย น่าสนใจ ส่วนคุณค่าในเชิงวรรณศิลป์ คือ ความเด่นและความสมบูรณ์ในด้านองค์ประกอบ มีน้อยมาก คือ เพียง 36 เรื่อง มีความบกพร่องในการสร้างองค์ประกอบทางวรรณศิลป์

ลาวลีย์ สังขพันธ์ (2529) ได้ศึกษาภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัย ในประเด็นสำคัญ 2 ประการ คือ คุณค่าเชิงสะท้อนภาพสังคมและคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ โดยศึกษาจากเรื่องสั้น จำนวน 90 เรื่อง ซึ่งได้รับการคัดเลือกและรวบรวมพิมพ์เผยแพร่โดย กองบรรณาธิการวารสาร “โลกหนังสือ” ระหว่าง พ.ศ. 2521 – 2524 ผลการศึกษาพบว่า

ลักษณะการสะท้อนภาพของเรื่องสั้นมี 3 ลักษณะ คือ ส่วนใหญ่มีลักษณะ การบอกเล่าถึงปัญหาหรือสภาพสังคมไทย กลุ่มที่รองลงมาเล็กน้อย คือ ลักษณะที่แสดง ความคิดเห็นเชิงวิจารณ์สังคม และลักษณะที่พบน้อย คือ กลุ่มที่แสดงความเห็นวิพากษ์วิจารณ์ และเสนอแนวทางในการแก้ปัญหา

ด้านเนื้อหาที่ปรากฏในการสะท้อนสังคม พบว่า จะเน้นที่สภาพและปัญหาของสังคมชนบท โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง รองลงไปเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตและ ความเป็นอยู่เมื่อพิจารณาคุณค่าเชิงสังคม ที่นำมาศึกษาได้ทำหน้าที่เป็นเอกสารบันทึก สภาพสังคมไทยได้เป็นอย่างดี ส่วนคุณค่าเชิงวรรณศิลป์พบว่าส่วนใหญ่มีความอ่อนค้อย ทางวรรณศิลป์ทั้งโครงเรื่อง เนื้อเรื่อง แนวคิดที่ซ้ำซากและกลวิธีการนำเสนอ

สุยามาลย์ เรื่องเดช (2518) กล่าวถึงใจความของเพลงจะเกี่ยวข้องกับสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ ประเพณี ความเชื่อ ทศนคติ เหตุการณ์ประทับใจของคนในท้องถิ่น ชาวบ้าน ในท้องถิ่นมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ยึดมั่นในหลักธรรมของพุทธศาสนา และยึดถือ คุณธรรมเกี่ยวกับความกตัญญูคุณเวที การนับถืออาวุโสเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านใช้การเล่นเพลงเป็นการผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อย จากการทำงานตลอดวันอยู่ตลอดเวลา ซึ่งทำให้เกิดผลดีคือการทำงานที่ทำให้เกิดผลต่อ ผู้ทำกิจการนั้น ผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยและเพิ่มความสามัคคีระหว่างหมู่คณะและ

บทพรรณนาเป็นการกระเช้าเข้าเหย่กันตามธรรมดา และบทพรรณนาเกี่ยวกับความหยาบโลน โลกีย์วิสัยบางครั้งก็พูดตรง ๆ บางครั้งผู้ร้อยกรองเลี้ยงเสียบ้าง

วาสนา เกตุภาค (2521) กล่าวถึงคุณค่าของเพลงชาวบ้านเป็นเสมือนหลักฐานบันทึกสภาพสังคมในอดีต ทำให้ทราบว่าสมัยก่อนมีการสื่อสารด้วยเสียงเพลง เช่น เพลงบอก นอกจากนี้ยังให้ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น ประเพณีการบวชในคำคัดเดือน ทัศนคติ และค่านิยมของสังคม เช่น ในเรื่องการมีคู่ครองจากเพลงพวงมาลัย เป็นต้น

สุพัตรา สุภาพ (2525) กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของสังคมไทย สภาพของ ภูมิศาสตร์เอกลักษณ์ของสังคมไทย ครอบครั้วไทย ครอบครั้วจีน ศาสนาและวัฒนธรรม พร้อมทั้งพูดถึงรายละเอียดของประเพณีต่าง ๆ ของไทย

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมอีสาน

ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ (2533) ได้เขียนเรื่อง “อีสานเมื่อวันวาน” เป็นบทความถึง 16 บท แล้วนำมาพิมพ์ในลักษณะรวมเล่ม ผู้เขียนได้เขียนจากความทรงจำและประสบการณ์ ที่ได้รับในสมัยที่ยังเป็นเด็กและสมัยต่อ ๆ มา ได้กล่าวถึงอีสานในหลายลักษณะ เช่น ชาว งาน กิน บ้าน วัด โรงเรียน เกวียน รถ ลาว นาย ผิด ไร่ โคร เล่น และบทส่งท้ายผู้เขียนบทความนี้ ในลักษณะเป็นการเล่าในส่วนตัวตนเองได้พบเห็นพร้อมกับอธิบายรายละเอียดได้ชัดเจน นอกจากนี้ยังได้แสดงความคิดเห็นและเสนอแนะในบางส่วน

จารูวรรณ ธรรมวัตร (2526) ได้กล่าวถึง การสะท้อนภาพชีวิตและสังคมจากผญา สรุปว่า ผญาเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ เป็นที่รวบรวมความคิด ความเป็นอยู่และลักษณะ สถานภาพต่าง ๆ ของสังคม ภาพสะท้อนหรือภาพชีวิตจากผญา เช่น ระบบครอบครัว การแต่งงาน ค่านิยมในการเลือกคู่ครอง คุณสมบัติของชาย-หญิง ที่ฝ่ายพ่อแม่คู่บ่าวสาว จะต้องพิจารณาความขัดแย้งในเครือญาติระหว่างแม่ผัวกับลูกสะใภ้ สภาพความเป็นอยู่ สภาพทางอาชีพ วิถีชีวิตของชาวชนบทอีสาน ความผูกพันกับอาชีพเกษตรกรรม ปัญหาการทำ การเกษตรกรรม วัฒนธรรมการบริโภคอาหาร และระบบค่านิยมต่าง ๆ เช่น ยกย่องผู้มีความรู้ และคุณธรรมเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส ค่านิยมเกี่ยวกับสตรี การขีตมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ศาสนาและระบบความเชื่อ ฯลฯ

ธวัช ปุณโณทก (2525) กล่าวถึงประวัติศาสตร์และการสืบทอดวัฒนธรรมภาค อีสาน วรรณกรรมอีสาน ลักษณะของวรรณกรรมอีสาน โดยแยกประเภท เช่น วรรณกรรมพุทธ

ศาสนา ดำเนินเมืองและวรรณกรรมเบ็ดเตล็ดและปริทัศน์วรรณกรรมอีสานแต่ละประเภท เฉพาะวรรณกรรมนิทาน อธิบายลักษณะและโลกทัศน์วรรณกรรมนิทานอีสานหลายเรื่อง เช่น สิ้นไชย พระลักพระลาม ขุนทิง ปลาแดกปลาหมอ กาละเกด ท้าวกำกาคำ ฯลฯ วรรณกรรมเหล่านี้หมอลำมักนำมาแต่งเป็นกลอนลำ นำเรื่องมาแสดงซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ของสังคม ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตของชาวอีสาน วรรณกรรมนิทานอีสาน ทำให้สามารถเห็นโลกทัศน์ของวรรณกรรมอีสานที่แตกต่างจากภาคกลางอยู่บ้าง

ชน บทจร (2528) กล่าวถึงบทความเรื่อง “ข่าวก้อมจากหมู่บ้านเฮา : เสียงสะท้อนจากกลอนลำหลากหลายรูปแบบ” ว่า ศิลปินที่แท้จริงคือ ศิลปินที่ผลิตงานศิลปะเพื่อประชาชน จำนำเอาเรื่องราวชีวิตของผู้คนแต่งเป็นบทกวีหรือเพลงหมอลำสมัยก่อนจะกล่าวถึงถิ่นกำเนิดของตัวเองว่ามีความแห้งแล้งกันดารจึงต้องจากบ้านมาหากินที่กรุงเทพฯฯ อย่าลืมส่งเงินทองไปให้พ่อแม่ และอย่าลืมไปเยี่ยมบ้านบ้าง ปัจจุบันหมอลำบอกว่าบ้านเราฝนตกแล้วฝนไม่ทิ้งช่วง ทำนาได้ข้าวมาก ทุกหมู่บ้านมีไฟฟ้า เกิดความบันเทิงแนวใหม่ “หนังของข้าว” และสะท้อนภาพชีวิตพ่อค้า แป้นสองแถว การเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลางและพฤติกรรมของหนุ่มสาวชนบท

สุภณ สมจิตรศรีปัญญา (2529) กล่าวถึงโลกทัศน์ของชาวบ้านหนองหุ้ม มีความสอดคล้องกับหนังสือก้อมเป็นส่วนมาก เช่น ชาวบ้านเชื่อว่าจักรวาลประกอบด้วย นรก มนุษย์ โลก สวรรค์ ความเชื่อเรื่องจักรวาล ฤกษ์ยาม ผีสาง เทวดา ไชยชะตา คธาอาคม มีการประกอบพิธีสู่ขวัญ แต่งแก้สะเดาะเคราะห์ การปกครองชาวบ้านยอมรับคนแก่แต่่าเป็นผู้มีศีลธรรม ให้ความยุติธรรมแก่ลูกหลานได้ จึงยกย่องให้เป็นผู้ระงับกรณีพิพาท

กฤษฎา ศรีธรรมมา (2534) ได้วิเคราะห์องค์ประกอบทางวรรณกรรมของเพลงหมอลำในสองทศวรรษ (พ.ศ. 2522 – 2531) ปรากฏว่าค่านิยมรูปแบบของวรรณกรรมเพลงหมอลำ มีทำนองลำเตี้ย ลำเพลิน ลำแพนและลำเดิน ในเรื่องจำนวนพยางค์แต่ละวรรคจะมีตั้งแต่ 4 – 14 พยางค์ ในแต่ละบทพยางค์ท้ายวรรคจะส่งสัมผัสไปยังพยางค์ใดก็ได้ในวรรคถัดไป สำหรับศิลปะการใช้คำและโวหารจะใช้คำง่าย คำย่อ คำสุภาพ คำภาษาถิ่นอีสาน คำภาษาต่างประเทศ คำสะแลง คำที่สร้างขึ้นใหม่ คำแสดงอารมณ์ คำซ้ำ คำซ้อนและการหลากคำพร้อมทั้งแทรกโวหารไว้เกือบทุกเพลง ส่วนเนื้อหาจะเน้นความรักของหนุ่มสาวและความสัมพันธ์ในระหว่างเครือญาติเป็นสำคัญ

โสภิตสุดา อนันท์รักษ์ (2534) ได้วิเคราะห์ลำเรื่องต่อกลอนพบว่าลักษณะการแสดง เริ่มต้นด้วยการไหว้ครู ต่อด้วยการแสดงของวงดนตรี นักร้องและหางเครื่องแล้วจึงเริ่ม

การแสดงตามลำดับเนื้อเรื่อง ด้านวรรณกรรมศิลป์ในกลอนลำพวยที่มีการเลือกสรรคำ การใช้กวีโวหารด้านคุณค่าของลำเรื่องต่อกลอนที่ปรากฏพบว่าให้คุณค่าด้านอารมณ์และคุณค่าด้านสังคมวิทยา

อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2534) กล่าวถึงโลกทัศน์และความเชื่อ โดยแบ่งเป็น โลกทัศน์ของชาวอีสานต่อคน ต่อความเป็นคน โลกทัศน์ต่อหญิง โลกทัศน์ต่อชาย โลกทัศน์ต่อสภาพของคน โลกทัศน์ต่อสังคม โลกทัศน์ของชาวอีสานต่อธรรมชาติ การเกิดธรรมชาติ คนกับธรรมชาติ ความซาบซึ้งต่อธรรมชาติ โดยใช้ธรรมชาติอุปมาอุปไมย ใช้ธรรมชาติเป็นตัวอย่างอบรม สั่งสอน แสวงหาความสุขจากธรรมชาติ ฟังพาธรรมชาติ คุณค่าธรรมชาติ โทษของธรรมชาติ ปรากฏการณ์ธรรมชาติบอกอนาคต ธรรมชาติที่เจ้าของโลกทัศน์ของชาวอีสานต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ศาสนา บุญกรรม พระศรีอารีย์ พญาแลน มเหศักดิ์ หลักเมือง บุปเพสันนิवास กาถาอาคม เวทมนต์ ไทโรศาสตร์ ฝั้ววิญญาณ เครื่องรางของขลัง ความฝัน ขวัญ

รุจิรา เกตุศิริ (2535) ได้ศึกษาเพลงพื้นบ้านอีสานที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่งไทยด้านเนื้อร้องเพลงพบว่า มี 3 ประเภท คือ ประเภทความรัก ประเภทสะท้อนภาพชีวิต และประเภทให้ความรู้ ถ้อยคำภาษาพื้นบ้านอีสานที่ปรากฏในเพลง มักเป็นคำที่คนภาคกลางมีความรู้จักและคุ้นเคยอยู่แล้ว ส่วนเพลงลูกทุ่งหมอลำนั้น เนื้อหาพบว่ามี 8 ประเภท ด้านทำนองมี 4 ทำนอง คือ เตี้ยโจง เตี้ยพม่า เตี้ยธรรมดาและลำเพลิน

พระอริยานุวัตร (2526) เขียนบทความเรื่องคติความเชื่อของชาวอีสาน พบว่าชาวอีสานมีความเชื่อที่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีความเชื่อของชาวอีสานในเรื่องต่าง ๆ คือ เชื่อเรื่องฤกษ์ยาม เชื่อถือในเรื่องผีนางนางไม้ พระภูมิและวิญญาณของบรรพบุรุษ เชื่อในเรื่องกลางสังขรณ์ เชื่อในเรื่องประเพณีต่าง ๆ ประเพณีฮีตสิบสองครองสิบสี่

เขาวภา คำเนตร (2536) กล่าวถึงวิถีชีวิตของชาวอีสานจากกลอนลำทางยาวที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองได้แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง การป้องกันประเทศ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ แสดงออกในเรื่องการประกอบอาชีพในท้องถิ่น การไปทำงานต่างถิ่น วิถีชีวิต ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี การดำเนินชีวิต ที่อยู่อาศัย อาหาร การแต่งกาย ผู้นำ ความรัก และความบันเทิง

รุ่งสุริยา เมืองหลา (2537) กล่าวถึงภาพสะท้อนสังคมอีสานที่ปรากฏในเพลงของพรศักดิ์ ต๋องแสง พบว่า สะท้อนให้เห็นในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา และคติความเชื่อ บทเพลงได้สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีการบวช การแต่งงาน การลงแขก

ลงช่วง ทำบุญแจกข้าว การเกิด ประเพณีสงกรานต์ บุญข้าวฉี่ บุญพะเวส บุญกฐิน บุญผ้าป่า
ด้านวัฒนธรรมการรับประทานอาหาร ศิลปะการใช้ถ้อยคำ ศาสนา ความเชื่อ การนับถือ
พระพุทธศาสนา บทบาทของวัด การเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อบุญกรรม โชคกลาง วาสนา
เครื่องราง ไสยศาสตร์ เศรษฐกิจ อาชีพ การเมืองการปกครอง ความแห้งแล้ง ความยากจน
การเคลื่อนย้ายแรงงาน ไปต่างประเทศ ด้านการศึกษาและความรัก

บัณฑิตวงศ์ ทองกลม (2539) ได้ศึกษาชีวิตและผลงานของนายทองมาก จันทะลือ
(หมอลำอุทา) ว่ามีบรรพบุรุษเป็นชาวนาและเติบโตในชนบท เริ่มเรียนหมอลำจากวัด
นายทองมาก จันทะลือ มีบทบาทด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. บทบาทในฐานะศิลปิน ลำเพื่อให้ความรู้ ความบันเทิง
2. บทบาทในฐานะสื่อมวลชน เป็นนักจัดรายการวิทยุ
3. บทบาทในฐานะนักการเมือง เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัด

อุบลราชธานีใน พ.ศ. 2512 – 2514

4. บทบาทในฐานะนักสังคมสงเคราะห์ ได้อุทิศตนเพื่อสังคมโดยจัดสร้าง
บ้านพักญาติผู้ป่วย
5. ได้รับการยกย่องจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี ให้เป็นผู้มีผลงาน
ทางวัฒนธรรมดีเด่น และเป็นศิลปินแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2529

6. ด้านรูปแบบการแต่งกลอน แต่งกลอนลำ กาพย์และร่าย เป็นหลัก

7. ด้านเนื้อหา สะท้อนให้เห็นภาพของสังคมอีสาน

นิตราพร ทิพา (2539) ได้วิเคราะห์เนื้อหาเพลงพื้นบ้านหมอลำ พบว่า เนื้อหาของ
เพลงพื้นบ้านหมอลำประกอบด้วยสาระต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตมีทั้งสิ้น 8 ประเภทที่
ปรากฏมากที่สุด ได้แก่ เรื่องความรัก ในเรื่องคำนิยามมีทั้งสิ้น 21 ประเภท คำนิยามที่กล่าวถึง
มากที่สุด ได้แก่ เรื่องความมั่นคงทางฐานะ ในเรื่องความเชื่อมีทั้งสิ้น 11 ประเภท ความเชื่อที่
ปรากฏในเพลงมากที่สุด ได้แก่ ความเชื่อในกฎแห่งกรรม ส่วนเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี
มีทั้งสิ้น 2 ประเภท ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ปรากฏในบทเพลงมากที่สุด ได้แก่ ประเพณี
เกี่ยวกับชีวิต ส่วนความรู้ด้านต่าง ๆ มีทั้งสิ้น 8 ด้าน ความรู้ที่ถ่ายทอดในเพลงหมอลำมากที่สุด
ได้แก่ เรื่องการเมืองการปกครอง

ศิราพร ปทุมวัน (2542) ได้ศึกษาบทบาทของหมอลำจิวรรณ คำเนิน พบว่า
บทบาทด้านศิลปะการแสดงเป็นผู้มีบทบาทในการลำเครื่องครัดในการไหว้ครู ให้ความสำคัญใน
การแต่งกายสร้างสรรครูปแบบนาฏลักษณะและคีตลักษณะที่เป็นลักษณะเด่นเฉพาะตัว บทบาท

ด้านการถ่ายทอดศิลปะการรำ มีลูกศิษย์เป็นนักศึกษาสถาบันการศึกษาหลายแห่ง บทบาทด้านการแต่งกลอนลำทางสั้น กลอนลำทางยาวและลำเตี้ย บทบาทด้านการอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่ ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน ส่วนภาพสะท้อนจากกลอนลำ ตามลักษณะเนื้อหาของกลอนลำคือ ภาพสะท้อนเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนอีสาน วรรณกรรมพื้นบ้าน ศาสนาความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม ตำนานประวัติศาสตร์และสถานที่สำคัญในภาคอีสาน

ปรีชา ปริยญา โณ (2525) ได้กล่าวถึงประเพณีโบราณอีสานที่ยังคงมีการปฏิบัติกันอยู่ เช่น พิธีประจำชีวิต ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ บุญกองหุด การงาน การปลูกเรือน มหรสพ การสู้วัว การผูกแขน การต่ออายุ สะเดาะเคราะห์ พิธีขอน้ำฝน คาถาอาคม ตำราดูฤกษ์ยาม คำถวายทาน ตำราดูโศก การกล่อมลูกและของกะล่ำ

ปรีชา พิณทอง (2528) กล่าวถึงภายิตโบราณอีสาน ไชภายิตโบราณอีสาน โดยแบ่งเป็นหมวดต่าง ๆ เช่น หมวดกิน หมวดสุข คน การงาน ความประมาทและไม่ประมาท บุญบาศ คบหา ปัญญา การศึกษาและเบ็ดเตล็ดคยภายิตแล้วอธิบายยกตัวอย่างประกอบแล้ว ไขคำกลอนโบราณอีสาน ไชภญาโบราณอีสาน ไชปัญหาโบราณอีสาน เช่น ปัญหาคติโลก ปัญหาคติโลกเจือคคิธรรม ปัญหาเสียวสวาสดี ไช โคลง ฉันท์ ภาพย่ กลอน กลอนสั้น กลอนลำ ประเภทต่าง ๆ กลอนยาว โดยยกตัวอย่างกลอนลำ เช่น กลอนประวัติศาสตร์ กลอนภูมิศาสตร์ กลอนพื้น กลอนชิงชู้ ฯลฯ แล้วอธิบายประกอบ

ยศ ฐสาร (2530) กล่าวถึงคุณค่าของหมอลำต่อสังคมอีสาน หมอลำเป็นวัฒนธรรมที่เป็นสายเลือดเป็นเอกลักษณ์ของอีสานจริง ๆ ว่าหมอลำมีคุณค่า ดังนี้

1. เป็นผู้รักษาไว้ซึ่งประเพณีพื้นบ้าน
2. เป็นผู้รักษาวัฒนธรรมของประเทศไว้ให้มั่นคง
3. เป็นอาชีพสำหรับผู้ศึกษาศิลปะด้านนี้
4. เป็นสื่อสัมพันธ์กับมวลชน มหาชน ได้เป็นอย่างดี

กฤษณา ศรีธรรมมา (2534) กล่าวถึงรูปแบบวรรณกรรมเพลงหมอลำ มีลำทำนองลำเตี้ยลำเพลิน ลำแพน และลำเดิน มีทำนองเพลงพื้นบ้านอีสาน มีกำหนดเป็น 2 จังหวะและ 3 จังหวะ และจังหวะผสมตามลำดับ ในเรื่องของจำนวนวรรคมี 4 – 14 พยางค์ ในแต่ละบท พยางค์ท้ายจะส่งสัมผัสไปยังพยางค์ใดก็ได้ในวรรคทั่วไป ทำนองเพลงหมอลำแต่งด้วยภาษาอีสานสลับกับภาษาภาคกลาง ศิลปะการใช้ถ้อยคำ โวหารใช้คำง่าย คำย่อ คำสุภาพ คำภาษาถิ่น คำต่างประเทศ คำสะแลง คำสร้างขึ้นใหม่ คำแสดงถึงอารมณ์ คำซ้ำ คำซ้ำแทรก โวหาร ส่วนเนื้อหาพูดถึงความรักระหว่างหนุ่มสาว เครือญาติ การศึกษาไม่เท่าเทียมกัน ปัญหา

ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และด้าน โภชนาการ ที่ได้ใช้ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ ความเชี่ยวชาญ ปรับประยุกต์แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน หรือพัฒนาชุมชนให้ผ่านพ้นวิกฤตการณ์และ มีความเจริญอย่างยั่งยืนด้วยภูมิปัญญาไทยที่สั่งสม สืบสาน มาแต่บรรพบุรุษจนประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของชุมชน และสังคมยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นครูภูมิปัญญาไทย มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เพื่อทำหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านหนึ่งด้านใด ใน 9 ด้าน ผู้การศึกษาของชาติผ่านการจัดการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ ได้แก่ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยใช้ภูมิปัญญาไทยเป็นฐานสำคัญ ของการเรียนรู้ด้วยกระบวนการเรียนรู้แบบภูมิปัญญาไทย ร่วมกับสถานศึกษา ศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทย องค์การภาครัฐ เอกชน สื่อมวลชน เพื่อร่วมกันเผยแพร่องค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย ในรูปแบบที่หลากหลายสำหรับเป็นกรณีศึกษาและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันนั้น

ในปี พ.ศ. 2549 นี้ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาได้ประกาศยกย่องเชิดชู เกียรติครูภูมิปัญญาไทยรุ่นที่ 5 จำนวน 65 คน โดยมีครูภูมิปัญญาไทย ภาคเหนือ จำนวน 15 คน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 20 คน ภาคกลางและภาคตะวันออก จำนวน 16 คน และ ภาคใต้ จำนวน 14 คน สำหรับทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยในภูมิภาคต่าง ๆ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, หน้า คำนำ)

2. ความหมายและขอบข่ายภูมิปัญญาไทย

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิด จากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ประยุกต์ พัฒนา และถ่ายทอด สืบต่อกันมาเพื่อให้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและ เหมาะสมกับยุคสมัย

ภูมิปัญญาไทย มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีคุณค่าทางวัฒนธรรม เกิดขึ้น ในวิถีชีวิตไทยซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่งอกงามขึ้นใหม่ที่จะช่วย ในการเรียนรู้การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญาที่มีความเด่นชัดในหลายด้าน เช่น

1. **ด้านเกษตรกรรม** ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสาน องค์ความรู้ ทักษะและเทคนิค ด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาพการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน

การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้าน การผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่การผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรมชาติ อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดจนทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่ม โรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพร อันมีอยู่หลากหลาย การนวดแผนโบราณ การดูแลรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น

4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์การพัฒนา และ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชน เป็นต้น

5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในการประสานและบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและ โภคทรัพย์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปแบบของสหกรณ์ออมทรัพย์ รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ รักษาพยาบาลของชุมชน และการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน

6. ด้านศิลปกรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ กวีศิลป์ การละเล่นพื้นบ้านและนันทนาการ

7. ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษา คือ ภาษาถิ่น ภาษาไทยในภูมิภาคต่าง ๆ รวมถึงด้านวรรณกรรมท้องถิ่นและการจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณการฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ

8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ได้แก่ ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาและความเชื่อและประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม เช่น การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีต่าง ๆ

9. ด้านโภชนาการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประคองและปรุงแต่งอาหารและยาได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าและบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลาย รวมถึงการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

3. หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกเพื่อยกย่องครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 5

องค์ประกอบการพิจารณาผู้ที่ได้รับการยกย่องเป็นครูภูมิปัญญาไทย มี 3 ด้าน ประกอบด้วย

- 3.1 คุณลักษณะส่วนบุคคล
  - 3.2 การถ่ายทอด
  - 3.3 การยอมรับในสังคม
- โดยรายละเอียดในแต่ละเรื่อง มีดังนี้

3.1 คุณลักษณะส่วนบุคคล

3.1.1 ประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม

3.1.2 มีความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการใช้ภูมิปัญญาด้านนั้น ๆ อย่างชัดเจน ถูกต้อง

3.1.3 มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

3.1.4 ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่ปฏิบัติ

3.1.5 มีความรู้ ความสามารถในการบริหารและการจัดการ

3.1.6 เป็นผู้นำที่ดี และมีความสามารถในการแก้ปัญหา

3.1.7 มีความเสียสละในการถ่ายทอดภูมิปัญญาของตนสู่สาธารณะ

3.2 การถ่ายทอด

3.2.1 มีคุณธรรมและจริยธรรมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่ผู้เรียน

3.2.2 มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในระบบ นอกระบบ

หรือการศึกษาตามอัธยาศัย

3.2.3 มีการปรับปรุงและพัฒนาวิธีการในการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่อง

3.2.4 มีความสามารถในการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

3.2.5 มีส่วนร่วมในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจ

ในภูมิปัญญาด้านนั้น ๆ

3.2.6 มีการติดตามและประเมินผลการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านนั้น ๆ

3.3 การยอมรับในสังคม

3.3.1 มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน สังคมและประเทศชาติ

3.3.2 ได้รับการยอมรับในภูมิปัญญาด้านนั้น ๆ ในระดับท้องถิ่นหรือภูมิภาค หรือประเทศ หรือนานาชาติ

4. เกณฑ์การประเมินผู้ทรงปัญญาเพื่อผ่านการคัดเลือก

4.1 ผู้ทรงภูมิปัญญาต้องผ่านเกณฑ์ทั้ง 3 ด้าน รวม 11 ข้อ เป็นอย่างน้อย

4.2 ในจำนวนเกณฑ์ 11 ข้อดังกล่าว ผู้ทรงภูมิปัญญาต้องผ่านเกณฑ์บังคับ 7 ข้อ
ได้แก่

4.3 มีความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการใช้ภูมิปัญญาด้านนั้น ๆ อย่างชัดเจน ถูกต้อง

4.4 มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

4.5 มีความเสียสละในการถ่ายทอดภูมิปัญญาของตนสู่สาธารณะ

4.6 มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วย

รูปแบบและวิธีการที่หลากหลายเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในระบบ นอกกระบบ หรือการศึกษาตามอัธยาศัย

4.7 มีการปรับปรุงและพัฒนาวิธีการในการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่อง

4.8 มีความสามารถในการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

4.9 มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน สังคมและประเทศชาติ

5. ธรรมนูญปัญญาไทย รุ่นที่ 5

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ได้ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติธรรมนูญปัญญาไทย รุ่นที่ 5 เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2549 จำนวน 65 คน โดยได้เข้ารับเข็มและเกียรติบัตรเชิดชูเกียรติธรรมนูญปัญญาไทย รุ่นที่ 5 จาก ดร. รุ่ง แก้วแดง รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2549 ณ โรงแรมรอยัลซิติ้ กรุงเทพมหานคร (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, หน้า 9 - 12)

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY